

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

Materialistická hodnotová orientace
a vztah k životnímu prostředí
u vynořujících se dospělých

Materialistic value orientation and relationship toward
the environment of emerging adults

Bakalářská diplomová práce

Autor: **Vendula Říčařová**

Vedoucí práce: **Mgr. Lucie Viktorová, Ph.D.**

Olomouc

2020

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí své bakalářské práce Mgr. Lucii Viktorové, Ph.D., za její obrovskou trpělivost, cenné rady, laskavý přístup, a hlavně za podporu, kterou mi vyjadřovala po celou dobu vedení práce. Velké díky také směřuje mým kolegům a kamarádům Lence, Elišce a Kubovi, kteří mi byli při psaní velkou oporou a povzbuzením. Také děkuji všem blízkým přátelům a známým, na které jsem se mohla obrátit s žádostí o pomoc při rozšiřování dotazníku ke sběru dat. Obrovské díky patří mé rodině, která za mnou v těžkých chvílích vždy stála a podporovala mě na cestě za dokončením této práce. Děkuji i všem respondentům, kteří se rozhodli podělit o svou část života.

Největší poděkování patří mému drahému Příteli, bez jehož pomoci by práce nikdy nevznikla.

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: „Materialistická hodnotová orientace a vztah k životnímu prostředí u vynořujících se dospělých“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 6. 4. 2020

Podpis .....

OBSAH

Číslo	Kapitola	Strana
	ÚVOD.....	5
	TEORETICKÁ ČÁST.....	7
1	Na přelomu adolescence a mladé dospělosti.....	8
1.1	Odlišné kategorie, stejné znaky.....	8
1.2	Vynořující se dospělost.....	9
1.3	Zkoumání své identity.....	10
1.4	Práce, vztahy, hodnoty.....	12
2	Vztah psychologie k životnímu prostředí.....	14
2.1	Psychologie v životním prostředí.....	14
2.2	Postoje.....	15
2.3	Postoje k životnímu prostředí.....	16
2.4	Chováme se (pro)environmentálně?.....	18
2.4.1	Pro-environmentální chování.....	19
2.4.2	Co nás ovlivňuje ve vztahu k přírodě?.....	20
2.4.3	Můžeme to změnit?.....	21
2.4.4	Pro-environmentální chování u české veřejnosti.....	22
3	Materialismus.....	24
3.1	Materialismus jako středobod života.....	24
3.2	Hodnoty a hodnotová orientace.....	26
3.3	Konzumuj, abych žil.....	27
3.4	Materialismus, hodnoty a konzumní chování.....	29
4	Výzkumy materialismu a pro-environmentálního chování.....	32
	VÝZKUMNÁ ČÁST.....	36
5	Výzkumný problém.....	37
5.1	Výzkumné cíle.....	37
5.2	Formulace hypotéz ke statistickému testování.....	38
6	Typ výzkumu a použité metody.....	41
6.1	Testové metody.....	41
6.1.1	Škála materialistických hodnot (Materialistic Values Scale, MVS).....	41
6.1.2	Škála nového ekologického paradigmatu (New Ecological Paradigm, NEP).....	43
6.1.3	Škála obecného ekologického chování (General Ecological Behavior, GEB).....	44
7	Sběr dat a výzkumný soubor.....	46
7.1	Pilotní studie.....	46
7.2	Sběr dat.....	46

7.3	Popis výzkumného souboru.....	47
7.4	Etické hledisko a ochrana soukromí.....	49
8	Práce s daty a její výsledky	50
8.1	Faktorová analýza.....	50
8.1.1	Faktorová analýza škály NEP.....	51
8.1.2	Faktorová analýza škály MVS	51
8.1.3	Faktorová analýza škály GEB	52
8.2	Výsledky výzkumu	53
8.3	Závěry výsledků statistických hypotéz.....	57
8.4	Výsledky výpovědí z pilotní studie	58
8.5	Podnětné komentáře k metodám	59
9	Diskuze	61
10	Závěr.....	68
11	Souhrn	69
	LITERATURA.....	72
	PŘÍLOHY.....	79

ÚVOD

Posledních několik let se ve společnosti čím dál častěji objevují témata spojená s problematikou ochrany životního prostředí. Ačkoliv na klimatické změny upozorňovali odborníci už před několika desítkami let, v popředí a zájmu médií se téma stává aktuálním pouze pár let zpátky. Se zvětšujícím se dopadem lidského faktoru na životním prostředí se vytváří čím dál větší tlak na jedince, aby se začal chovat environmentálně zodpovědně. Pozorovat ho můžeme například ze strany marketingových společností, které začínají upřednostňovat produkty šetrné k životnímu prostředí. Snaží se tak pozměnit lidské chování takovým směrem, aby méně zatěžovalo prostředí okolo nás. Cílená distribuce se zaměřuje na snížení plastových obalů, prodej ekologických produktů, využívání sdílených dopravních prostředků nebo zaměření se na snižování energií. Často však nejde ke své podstatě, tedy k celkovému omezení a snížení produktů, které nakupujeme. Pouze nás vede k přemístění naší pozornosti na značky podporující ekologii. I za takovou cenu, abychom zůstali „in“. Svou spotřebu však nemusíme nutně snížit.

K podstatě problému, tedy odpojení člověka od přírody a prostředí kolem něho, které mu pomáhá vytvářet kromě jiných vlivů i environmentální identita, přivádí člověka environmentální psychologie. Její snahou je nasměrovat jedince od materialistických hodnot, jejichž potřeby bezprostředně uspokojuje konzumní společnost, k hodnotám dlouhodobějšího charakteru, které podporují příznivé podmínky pro budoucí generace. Postoje a vztah k životnímu prostředí souvisí i s přijetím zodpovědnosti za svůj život, který představuje klíčový úkol pro období vynořující se dospělosti.

S příchodem na vysokou školu se mě problematika ekologického chování začala více dotýkat ve spojitosti s projekty a akcemi, které podporuje například Univerzita Palackého či různé podniky v Olomouci. Díky studiu psychologie jsem tak více začala přemýšlet o tom, jak lidské chování ovlivňuje současná společnost, co působí na náš vztah k životnímu prostředí a jak by k proměně smýšlení mohla přispět psychologie jako taková.

Díky poměrně širokému záběru a propojení různých vědeckých oblastí se snažím v práci předložit komplexní pohled na materialistické hodnoty v dnešní konzumní společnosti a jejich vazbu na environmentální postoje a chování s důrazem na psychické jevy a procesy. Zaměřuji se na skupinu mladých ve vynořující se dospělosti, která se nachází v produktivním vývojovém období, kdy se postupně upevňují jejich postoje

a hodnoty v životě. Ve výzkumné části zkoumám mimo jiné odlišnosti mezi skupinami mladých pracujících a studentů, jelikož většina výzkumných závěrů je utvořena pouze na populaci studentů. Zaměřuji se na souvislosti mezi materialistickými hodnotami, postoji a chováním k životnímu prostředí a zjišťuji názory respondentů, jak chování lidí změnit k environmentálně zodpovědnějšímu.

TEORETICKÁ ČÁST

1 NA PŘELOMU ADOLESCENCE A MLADÉ DOSPĚLOSTI

„S dospělostí zjistíte, že máte dvě ruce. Jednu, abyste pomáhali sobě, druhou, abyste pomohli světu.“

Audrey Hepburn

1.1 Odlišné kategorie, stejné znaky

Než se zcela ponoříme do hlavního tématu práce, v následující kapitole si představíme věkovou skupinu mladých dospělých z hlediska jejich vývoje. Pro období ve věku 18–26 let nelze přesně určit název konkrétního vývojového stádia. V České republice se odborníci na vývojovou psychologii přiklání k odlišné kategorizaci, jak z hlediska pojmenování, tak z hlediska věkových hranic. Macek (2003) se přiklání k pojmenování období mezi 15. a 20. (22.) rokem života jako k době adolescence. Uchopuje ho jako „*celé období mezi dětstvím a dospělostí*“, stejně jako většina světové odborné veřejnosti (Hurlock, 1974, in Macek, 2003, 9). Stejně stanovisko zastává i Říčan (2014), který dodává, že právě kvůli ekonomicky nesoběstačným vysokoškolským studentům se hranice adolescence posouvá k 22. roku. Pro naši práci se vybraná výzkumná skupina věkově prolíná s jeho označením pozdní adolescence, tzn. od 17. do 20. roku života. Blatný (2016) toto období posouvá navíc o dva roky a domnívá se, že mezi 17. – 22. rokem prochází jedinec sledem změn především v psychosociální oblasti. Sřetávají se v něm zralost z končící adolescence a nezralost nadcházející dospělosti.

Zároveň do této věkové kategorie dle pohledu Thorové (2015) patří i mladá dospělost – období od 20 do 35 let života, pro které je typické dosažení nejvyšší možné úrovně fyzické zdatnosti. Na počátku období tak ještě přetrvává emoční nerovnováha, touha riskovat a zkoušet nové věci. Postupně se však skrze studijní a pracovní proces utváří smysl pro strukturovanost, flexibilitu a zodpovědnost. Mladí se začínají stávat samostatnějšími a navazují intimní vztahy trvalejšího charakteru. Pověštinou směřují k manželskému životu, což však nemusí být pravidlem (Říčan, 2014).

1.2 Vynořující se dospělost

Výše uvedené znaky odpovídají konceptu, který byl zformulován na přelomu 20. a 21. století psychologem z USA Jeffrey Arnettem (2000). Nazval ho jako „vynořující se dospělost“. Pro toto období určil rozmezí mezi 18. – 25. rokem života. Později ho však rozšířil až do 29. roku kvůli oddalování dospělosti zejména u vysokoškolských studentů. V těchto letech si mladí podle jejich výpovědí nepřipadají ani jako součást skupiny adolescentů, ani jako ti, kteří patří mezi dospělé. Stejně jako tomu bývá u ostatních vývojových stádií, i zde se věková hranice odvíjí od subjektivního vnímání jednotlivců. Vynořující se dospělost byla zkoumána hlavně na americkém kontinentu, Arnett ji však zobecňuje pro všechny vyspělé země světa (Arnett, 2015).

Základní znaky vynořující se dospělosti shrnul do následujících bodů, kdy mladí:

- *zkoumají svou identitu* – postupně poznávají své silné stránky, chyby a nedokonalosti; nalézají vlastní preference v pracovních, vztahových a partnerských oblastech; učí se překonávat krize identity spojené s procesem hledání;
- *jsou nestabilní* – což se projevuje zejména u mladých studujících, kteří tráví část svého času ve svých původních domovech a část na privátech v blízkosti své školy, ale i v plánování jejich času, budoucnosti a v náhlých změnách plánů;
- *jsou zaměřeni na sebe* – převážně při konání rozhodnutí a přijímání odpovědnosti za ně; zároveň jim tato sebestřednost prospívá ke zdravému psychickému vývoji; v druhé polovině tohoto období se pak zaměřují zejména na vývoj své osobní kariéry;
- *mají pocit „mezi“* – je jim přenechávána částečná odpovědnost, např. jen v oblasti rozhodování o školních záležitostech, z druhé strany jim zůstává přetrvávající závislost na rodičovské péči a financích;
- *zkouší možnosti/experimentují* – prostřednictvím objevování nových možností v této době střídají různé druhy práce, brigád, dobrovolnických aktivit nebo cestovních zážitků proto, aby se o sobě více dozvěděli a prozkoumali své možnosti a hranice (Arnett, 2015).

Ačkoliv se náš zájem týká vynořujících se dospělých, užíváme v kontextu práce pro dané věkové rozmezí 18–26 let spíše pojmenování *mladí dospělí* kvůli snazšímu porozumění textu.

1.3 Zkoumání své identity

Nalezení vlastní identity hraje ve vývoji mladého, ještě ne zcela zralého jedince klíčovou roli, a proto se na ni zaměříme více zblízka. Je možné, aby významně ovlivňovala i chování a postoje jedince ve vztahu k životnímu prostředí?

Dle Říčana (2014, 217) identita znamená „*být pevně zakotven v tradici a podílet se aktivně na tvorbě budoucnosti, osobní i společenské.*“ Jinými slovy, vědět, kdo jsem – tedy odkud pocházím, v čem jsem zakořeněn, je základem pro mé aktivity, kterými jsem prospěšný sobě i veřejnosti. S budováním vlastní identity úzce souvisí uvědomění si podstatných motivů, které jedince aktivizují k naplňování hodnot.

Mladí v tomto věku procházejí přechodným obdobím. Motivací k dosahování jejich cílů už není dětská pohnutka vedená ziskem či trestem, ale jejich vlastní rozhodnutí založené na odpovědnosti k sobě samému. Budování identity tvoří jednu ze složek zralého dospělého člověka, proto Erikson (2015) boj mezi nalézáním „*identity a zmateností rolí*“ přiřadil už do adolescentního stádia, nikoli do mladé dospělosti. Mladý člověk se v této fázi potřebuje vymezit určitým rolím, aby mohl plně přijmout ty role, s nimiž se touží v životě identifikovat. Provází ho ovšem i zmatenost, neboť se špatně orientuje ve světě dospělých. Do takového světa přichází naplněn svými ideály, které se však při konfrontaci s reálným životem mění. Díky tomu postupně dochází k restrukturalizaci jeho vlastních hodnot. V takové pozici se necítí stabilní. S nestabilitou souvisí dle Thorové (2015) fakt, že v poslední době se mladí snaží oddálit odpovědnost za své budoucí kroky, což se projevuje rostoucím setrváváním v primární rodině. Pro tento věk je typická tzv. „čtvrtživotní krize“, v níž mladí zažívají první střetnutí se světem dospělých. Vstup do reality života s sebou přináší ztrátu iluzí a pocity nejistoty.

S hledáním identity se pojí otázka: kdo jsem já sám? A jak se mohu nalézt? V knize *Cyklus života* Shalit (2017) popisuje, jak se na počátcích období dospělosti postupně vyvíjí z dětského „Já“ strukturovanější „Já“, které si vytváří hranice. Vnější prostředí tak mladému člověku napomáhá odlišit, co je mu vlastní a s čím se identifikovat nemůže. Ale nejen to přispívá k nalezení sebe sama. V tomto období začínají někteří mladí dospělí již

nastupovat do svých prvních zaměstnání a dostávat pravidelný příjem (Říčan, 2014). Vydělávání a přijímání peněžního obnosu v sobě nese i symbolickou hodnotu. Dittmar (2007) na základě Watsonových myšlenek k pojetí „já“ uvádí, že peníze mohou sloužit i jako prostředek k naplnění ideálu o sobě samém a k lepšímu vyjádření sebe sama.

Ve smyslu utváření „Já“ z environmentálního pohledu je nutné zmínit vysvětlení postavené na základech roszakovské psychologie, která předkládá model „ekologického Já“. „Ekologické Já“ pomáhá člověku si uvědomit, že je součástí prostředí, které zároveň tvoří a ovlivňuje. Začlení-li jedinec „ekologické Já“ do svého sebeobrazu, stane se jeho součástí a zabuduje se do jeho identity. Díky němu pak dokáže prožívat situace kolem sebe jako něco, co k němu patří. Nenahlíží na sebe jako na oddělený subjekt ve světě ve smyslu „já“ a „svět“, ale vnímá se z celostního pohledu jako součást světa (Winter, & Koger, 2009).

Jedním z motivů k budování své identity ve vynořující se dospělosti se ukazují být i aktivity spojené s ochranou životního prostředí. V tomto směru se mluví o tzv. „environmentální identitě“. Uchopuje se jako koncept, který napomáhá jedinci utvářet pohled na sebe sama skrze vnější prostředí a je vnímán jako důležitá složka sebepojetí jedince. Zároveň se poukazuje na to, že environmentální identita může ovlivňovat chování jedince směrem k environmentálním aktivitám (Clayton, & Opatow, 2003). Kvantitativní výzkum prokázal, že existuje vztah mezi dozráním identity a činnostmi ve prospěch životního prostředí, resp. environmentálním smýšlením obecně, u mladých a středně dospělých. Mladí, jejichž identita byla vyhodnocena jako zralá, zároveň disponovali environmentální identitou (Matsuba et al., 2012). Kromě toho se pozitivní vývoj identity během mladé dospělosti odráží v ochotě aktivně se podílet na ochraně životního prostředí v pozdějších stádiích života, přibližně ve 30 letech (Padilla-Walker, & Nelson, 2017). Dověření zralosti a objevení své identity má tak pozitivní vliv na aktivity spojené s ochranou životního prostředí.

Iniciaci mladých k takovým činnostem mohou podněcovat jejich postoje. Padilla-Walker a Nelson (2017) se v návaznosti na Eriksonovu teorii *psychosociálního vývoje* domnívají, že právě vynořující se dospělost představuje klíčové období, ve kterém se utvářejí environmentální postoje. Vynořující se dospělost by tak měla mít zásadní vliv na aktivity mladých spojené s ochranou životního prostředí. Pomocí analýzy dalších studií a výzkumů došli výzkumníci rovněž k závěrům, že už v počátcích mladé dospělosti záleží nejenom na tom, aby mladí své aktivní činnosti vykonávali pouze kvůli vlastnímu

uspokojení, nýbrž i na tom, aby tyto činnosti představovaly prospěch pro širší veřejnost. Takovou činnost a tendenci aktivně přispívat svou prací společnosti nazval Erikson (2015) pojmem *generativita* a přiřadil ji až do období dospělosti. Začne-li se však generativita rozvíjet už kolem 19. roku života, zvyšuje se tak pravděpodobnost na nárůst zájmu mladých o životní prostředí a na jejich aktivní zapojení do aktivit spojených s ochranou životního prostředí v rannějších vývojových stádiích (Padilla-Walker, & Nelson, 2017).

1.4 Práce, vztahy, hodnoty

Období mladé dospělosti je navíc kromě studia spojeno se vstupem do pracovního procesu. Mladí dávají přednost takové práci, pro níž jsou dostatečně motivovaní, je pro ně smysluplná, odpovídá jejich osobnostním vlastnostem a zohledňuje možnost kariérního růstu. Kvůli pracovním prioritám může docházet i ke konfliktním situacím v mezilidských vztazích. Výběr pracovní pozice závisí na stávajících ekonomických možnostech (Blatný, 2016). Právě v této oblasti především mají mladí nepřeborné množství různých nabídek práce. Nejenom touha vyzkoušet různá povolání a využít možnosti, které jim svět nabízí, je vede k častému střídání zaměstnání nebo brigád. Cílem změny je často i tendence nesetrvávat na stereotypní pozici (Arnett, 2015).

Mladých se dotýká kolísavost nejen v pracovní, ale i ve vztahové oblasti. Nerozhodnost se projevuje mezi zvolením profesního růstu nebo rodinným životem. Vztahové vazby s přáteli se naproti tomu upevňují. Zvyšuje se taktéž touha ke stálému partnerskému životu. Tomuto období dominují intimní a milostné vztahy a zvýšená aktivita sexuálního života. Poznávání sebe a druhého v sexuální oblasti je tak jedním s důležitých vývojových úkolů této fáze života (Říčan, 2014). V současné době přibývá mladých, kteří touží sexuálně žít bez závazků, tzn. že k druhému partnerovi nemají hlubší citovou vazbu, nebo těch, kteří vztahy navazují skrze sociální síť (Arnett, 2015). Zralý jedinec si také postupně vymezuje své hranice k rodičům a odpoutává se od nich, což může být pro obě strany zpočátku zatěžující. Ke kroku do zralé dospělosti je však tento úkol nezbytný (Thorová, 2015).

Ukazuje se, že pro obě skupiny – jak pro mladé studující, tak pro mladé pracující – je důležitým krokem do dospělosti utvoření svého vlastního pohledu na svět (Arnett, 1997, in Arnett, 2000). Právě zde se projevuje jejich sebe-zaměření. Hodnoty a přesvědčení se u nich dle Arnetta (2015) upírají směrem k všeobecné spokojenosti, jak rodinné, tak společenské. Procesem utváření hodnot si však musí projít sami na základě získávání

vlastních zkušeností se životem. Jednu z nejvýznamnějších hodnot pro ně představuje tolerance, kterou prosazují v mezilidských vztazích i ve vztahu k prostředí.

Arnett (2000) též upozorňuje na fakt, že většina výzkumných studií se zabývá pouze tou částí z populace mladých, která navštěvuje univerzitu. Na mladé pracující se z různých důvodů zapomíná, on je ovšem přesvědčen, že koncept vynořující se dospělosti je zobecnitelný jako nové myšlenkové paradigma pro obě skupiny mladých. I proto se v naší práci chceme věnovat oběma těmto skupinám.

2 VZTAH PSYCHOLOGIE K ŽIVOTNÍMU PROSTŘEDÍ

„Krise životního prostředí je vnějším projevem krize mysli a ducha.“

Lynton K. Caldwell

V následující kapitole věnujeme pozornost psychologii ve vztahu k životnímu prostředí. Popíšeme si, ve kterých oblastech zájmu se střetávají, ve kterých se ovlivňují. Zjistíme, jaké postoje může jedinec k přírodě zaujímat. Pokusíme se nastínit, jak poznatky z psychologie mohou ovlivnit ekologické chování. V jednotlivých kapitolách se také zmíníme o vztahu české populace k životnímu prostředí.

2.1 Psychologie v životním prostředí

V posledních několika letech se nejen do povědomí odborníků, ale i do povědomí laické veřejnosti začíná dostávat spojení dvou oblastí zájmu: psychologie a životního prostředí. Ačkoli v českých zemích se první publikace a výzkumy objevily až s nástupem nového tisíciletí, v USA si kombinace těchto odvětví již prožívá vývoj od 70. let. I přes to se některé nově vzniklé disciplíny psychologie nesetkaly s přijetím ze strany odborníků. Nový zrod spojení těchto dvou oblastí odstartovala *conservation psychology* („ochranářská psychologie“) a na českém poli *ekopsychologie* (Moldan, & Krajhanzl, 2009).

Mimo tyto směry se též předkládá koncept spojení psychologie, klimatických změn a trvale udržitelného života s označením *environmentální psychologie*. Svým působením rozšiřuje oblast vědy zejména zprostředkováním mezioborového dialogu. Prohlubuje poznání o chování a prožívání člověka, který je do značné míry ovlivněn i hmotným prostředím, např. budovami, uspořádáním objektů v místnosti nebo strukturou města, k čemuž výrazně přispívá oblast architektonického designu (Clayton, & Saunders, 2012). Nedílnou součástí této disciplíny jsou jak poznatky z kognitivní psychologie, např. dostupná heuristika a osobní zkušenost, tak i z psychologie osobnosti, např. vlastní identita a organizace hodnot, nebo z psychologie sociální, např. utváření postojů, předsudků a vliv

skupiny. Všechny tyto oblasti mají dopad na lidské chování ve vztahu k životnímu prostředí (Myers, 2016).

Jako imaginární most postavený mezi sociální psychologií a psychologií osobnosti si můžeme představit již dříve zmíněný koncept „já“. Propojují se v něm jak složky osobnosti, které mají vliv na jednání jedince v sociálním prostředí, tak naopak složka prostředí, která nazpět ovlivňuje jedincovo chování a prožívání (Nakonečný, 2009). Tyto koncepty se objevují právě ve vztahu člověka s přírodou a životním prostředím, jak zjistíme v pozdějších kapitolách.

2.2 Postoje

O postojích se můžeme dočíst z mnoha zahraničních i českých publikací. Vývoj definování postojů má počátky u sociálních psychologů Thomase a Znanieckého, postupoval přes řadu dalších autorů až ke Katzovi a Stotlandovi. Každý z nich pojímá postoje z různého úhlu pohledu. Postupem času se nakonec ustálilo přesvědčení, že skrze postoje připisuje jedinec objektům v okolním světě příslušné hodnoty podle jeho subjektivního úsudku, a to buďto v kladném nebo v záporném směru (Nakonečný, 2009).

Breckler (1984, 1191) definuje „*postoj jako reakci na předchozí podnět nebo objekt postoje*“. Jinými slovy se jedná o navázání vztahu mezi jedincem a dalším objektem. Podle typu reakce se pak postoje rozdělují do třech kategorií na konativní, emotivní a kognitivní (Ajzen, 2005).

Kognitivní reakce utvářejí postoje skrze procesy vnímání, které se odrážejí v myšlení či přesvědčení jedince. Do skupiny emotivních reakcí jsou řazeny pocity a hodnocení na základě vnitřních stimulů. Kategorii konativních reakcí pak tvoří důsledky chování a jednání jedince, utvořené skrze konkrétní úsudky a záměry. Projevy postojů ve všech těchto kategoriích lze pak vyjadřovat jak verbální, tak neverbální cestou (Rosenberg, & Hovland, 1960, in Ajzen, 2005).

Allport (2004) poukazuje na odlišný význam pojmů postoj a přesvědčení. Nepatrný rozdíl vidí v jejich jazykovém vyjádření, kdy přesvědčení jedinec předkládá jako konkrétní fakt, kdežto postoj vychází přímo z jeho subjektivního názoru. Postoj je v jedinci hlouběji utvrzený, což snižuje možnost k jeho rychlé změně. Pokud bychom na základě změny postoje chtěli ovlivnit konečné chování jedince, nestačí jen změněný postoj demonstrovat, člověk si ho musí zvnitřnit a přijmout za svůj (Ajzen, & Fishbein, 1977).

Protože jsou postoje dle Ajzena (2005, 3) „*hypotetické konstrukty*“, jejich měření je možné na základě pozorovatelných reakcí v chování jedince. Fishbein a Ajzen (1977) ve svém empirickém výzkumu porovnávali studie zabývající se vztahem postojevých přesvědčení a projevů chování jedince. Pozitivní vazbu našich projevů chování s našimi postoji lze sledovat do té míry, do jaké spolu směřují ke stejnému cíli. K vlastnímu chování je zapotřebí si nejprve vytvořit subjektivní postoj, na jehož utváření se však podílí i společenský tlak. Konečnému chování tak nejprve předchází úmysl rozhodnout se jednat konkrétním způsobem. Popsaný proces výzkumníci definovali jako *teorii odůvodněného konání*. V *teorii plánovaného chování* (Ajzen, 1991) postoje působí na budoucí chování skrze jedincovu motivaci a záměr se podle určitého postoje chovat. Předpokládané chování tedy ovlivňuje kromě utvořených postojů i konkrétní vnímání norem jedince. Na základě zpětné vazby pak vnímá, do jaké míry se u něho schopnost kontrolovat své chování projevuje.

Postoje nám pomáhají vytvořit si kladný či záporný vztah k podnětům kolem nás. Díky mnohým experimentům v sociální psychologii se došlo k závěrům, že je ovlivňují různé nevědomé efekty, např. vnímání informací, které nás zajímají, Festingerova kognitivní disonance, nebo chování lidí v našem okolí (Myers, 2016). Zároveň se na nich může podílet míra znalostí, kterou o světě máme. Do postojů se rovněž promítají vlastní prožitá zkušenosti (Nakonečný, 2009). V neposlední řadě nás ovlivňují předsudky, a to především ve chvílích, kdy si utváříme postoj k něčemu novému a neznámému (Allport, 2004).

Postoje jsou většinou měřeny obecně na nějaké skupině lidí, kdežto měření prvků chování se zaměřuje na konkrétní jedince ve skupině, kteří pak slouží jako obraz postojů. Ke zjišťování míry extrémnosti našich postojů bývá nejčastěji užívána intervalová stupnice, za jejímž vznikem stojí Likert. Škála zkoumá naše hodnocení vzhledem k předloženým tvrzením, např. do jaké míry souhlasíme s tříděním odpadu (Nakonečný, 2009).

2.3 Postoje k životnímu prostředí

Autorky oxfordské učebnice Claytonová a Saundersová (2012, 65) definují environmentální postoje jako „*postoje spojené se zájmem o prostředí nebo se starostí o problémy životního prostředí*.“ Je patrné, že vztah k životnímu prostředí spoluutváří naše subjektivní vnímání a prožívání přírody, které nám pomáhá připsat a zařadit přírodě

konkrétní hodnotu v našem hodnotovém žebříčku. Každý jedinec však vnímá přírodu odlišným způsobem.

V české literatuře zaměřující se na vztah člověka s přírodou Krajhanzl (2014) nevyužívá pojem environmentální postoje přímo, rozlišuje však dva základní postoje, kterými se člověk vztahuje k přírodě: postoj estetický a etický.

Postoj etický je spojován spíše s morálními zásadami jedince a do určité míry se odráží v projevech jeho chování. Často však záleží na bezprostředním kontaktu jedince s přírodou. Ačkoli by člověk s kladným etickým postojem k přírodě nezhodil odpadky v horách volně na zem, do zaměstnání může dojíždět automobilem (Krajhanzl, 2014). Důsledky dopadu na životní prostředí už musíme zvážit sami. Tento postoj k přírodě se rovněž projevuje na více úrovních. Krajhanzl (2004, in Krajhanzl, 2014) předkládá model postoje panského, správcovského, romanticko-spirituálního a partnerského, v nichž se odráží nejen jedincův dominantní a submisivní postoj, ale i hostilní či afiliační vztah k přírodě. Na jedné straně je pak člověk, který i přes svůj etický postoj k přírodě klade na vrchol tohoto vztahu sám sebe. Prostor pro něj představuje instrumentální hodnotu, neboť z něho užívá zdroje pro uspokojení svých potřeb. Na straně druhé pak vidíme jedince v rovnocenném vztahu s přírodou doprovázeným soucitem (Librová, 1994). K tomuto harmonickému postoji se přiklání též papež František (2015) ve své encyklice *Laudato si*. Kriticky se staví k panskému postoji, který nazírá na přírodu jako na druh majetku člověka. Předpoklad žití v harmonickém postoji k přírodě potvrdil i výzkum Robertse a Bacona (1997). Lidé, kteří se snažili žít v rovnováze s přírodou, vykazovali vyšší tendenci chovat se přívětivěji k životnímu prostředí.

Naproti tomu estetický postoj souvisí spíše s přítomným prožíváním, má přímý dopad na naše emoce a tím v nás vyvolává jedinečné zážitky (Chenoweth, & Gobster, 1990). V těchto postojích se odráží dle Krajhanzla (2014) schopnost vnímavosti a všímavosti, která se projevuje u každého jedince v odlišné míře podle toho, nakolik je schopen zaměřit svou pozornost na přítomný okamžik. Jedním z přímých ukazatelů na estetický postoj jsou pak různé druhy umění, díky nimž může jedinec své pocity ze vztahu s přírodou zprostředkovat. Může se zdát, že estetický postoj má na chování ohleduplné k životnímu prostředí nevýznamný vliv. Někteří lidé si např. odmítají připustit, že země prochází změnou klimatu, a toto přesvědčení se tak projevuje v jejich chování. Bylo však zjištěno, že všímavost zvyšuje důvěru v klimatické změny. Skupina, která byla navíc

vystavěna přímému kontaktu s přírodou, pak vykazovala vyšší míru uvěření klimatickým změnám, které mohla pozorovat kolem sebe (Wang, Geng, Schultz, & Zhou, 2017).

Postoje lze rovněž rozčlenit do dvou skupin podle objektu, ke kterému se vztahují, na specifické a obecné. Toto dělení je vhodné brát v úvahu při budoucí interpretaci výsledků. Metaanalýza poukázala na drobné odlišnosti mezi environmentálními postoji, které se vztahují ke konkrétním činům a k obecným postojům k životnímu prostředí. Například jinak se staví lidé k nakupování bezobalových produktů, které je vnímáno jako konkrétní čin, a jinak k postoji „přírodu je potřeba chránit“, který představuje obecný postoj k životnímu prostředí. (Hines, Hungerford, & Tomera, 1986/1987).

České obyvatelstvo lze hierarchicky rozčlenit do třech skupin podle toho, jaký zaujímá postoj k ochraně životního prostředí. S nejmenším zastoupením na skupinu těch, kteří se podílejí na environmentálních aktivitách a sympatizují s kroky vlády a s postupy ekologických skupin. Ve středu stojí ti, kteří zaujímají neutrální až kritický postoj. A většinové zastoupení mají ti, kteří pouze sympatizují s činností státu v rámci ochrany životního prostředí, svou zodpovědnost za ni však nepřebírají (Krajhanzl, Chabada, & Svobodová, 2018). Obyvatelé České republiky se obecně vykazují kladným vztahem k ochraně životního prostředí, na což poukazuje studie z roku 2015, ve které byla mimo jiné použita škála NEP (viz kapitola 6.1 o testových metodách) (Krajhanzl et al., 2015). Podobné výsledky ukazují i průzkumy shrnuté v reprezentativní studii veřejného mínění, z níž jen přibližně třetina z dotazovaných nesympatizuje s myšlenkami ochrany životního prostředí (Krajhanzl et al., 2018).

2.4 Chováme se (pro)environmentálně?

K jednomu z hlavních cílů psychologie patří porozumět lidskému chování, popsat jej a skrze nalezené poznatky jej měnit. Na chování k životnímu prostředí lze nahlížet z různých úhlů pohledu od freudovské psychologie až po rosakovskou ekopsychologii. Ta se (na rozdíl od ostatních psychologických směrů) zabývá přímým spojením psychologie, ekologie a kontaktu člověka s prostředím. Jako příklad můžeme uvést environmentální nevědomí, které napomáhá jedinci k uvědomění si svého místa ve světě a k přijetí zodpovědnosti za jeho vliv na prostředí kolem něho (Winter, & Koger, 2009). Abychom lépe porozuměli tomu, jak se člověk ve vztahu k životnímu prostředí a přírodě chová, je zapotřebí si toto chování nejdříve definovat.

2.4.1 Pro-environmentální chování

Ke správnému uchopení pojmu ‚pro-environmentální chování‘ nevede lehká cesta. Sjednocení definice komplikuje např. odlišné kulturní prostředí a časová perspektiva, neboť takové projevy chování, které nyní považujeme za ohleduplné vzhledem k životnímu prostředí, se za pár let mohou zdát zcela nepřijatelné. Rovněž bychom měli mít na paměti, k čemu chování vztahujeme, resp. slovy fyziků, jaké chování si určíme jako vztažnou soustavu. Kupříkladu jízda hromadnou dopravou představuje pro životní prostředí těžší zátěž v porovnání s pěší chůzí (Schultz, & Kaiser, 2012).

K tomuto pojmu tak v literatuře a výzkumech existují rovněž různé ekvivalenty, v zásadě však všechny pojí stejná myšlenka. Nalezneme tak např. *ekologické chování*, *environmentálně účinné chování* (Osbaldiston, & Schott, 2011), *environmentálně-přívětivé chování*, *chování ohleduplné k životnímu prostředí* (Bamberg, & Möser, 2007), *chování odpovědné k životnímu prostředí* (Kaiser, Ranney, Hartig, & Bowler, 1999) nebo *environmentální chování*, které však Krajhanzl (2014, 117) chápe jako „*chování, jehož vliv na životní prostředí považujeme za významný*“, a oproti pro-environmentálnímu chování si ho nemusíme být vědomi. V naší práci vycházíme z pojetí Krajhanzla (2014). Zároveň zde používáme některé z výše uvedených ekvivalentů k pro-environmentálnímu chování, kterým se člověk snaží záměrně chránit životní prostředí nebo svým chováním alespoň snižovat dopad na životní prostředí. Často se také zmiňujeme o chování související s ochranou životního prostředí. V zásadě se odkazujeme stále na totéž.

Bamberg a Möser (2007, 22) na základě replikované metaanalýzy vysvětlují pojem pro-environmentální chování jako uskupení činitelů, které vznikají „*kombinací vlastních zájmů a prosociálního chování jedince*“. Tyto vlivy mají přímý či nepřímý dopad na pro-environmentální chování. Tento koncept v nás však může evokovat určitou neúplnost. Strukturovanější pojetí a odlišné terminologické dělení používá na českém poli přední ekopsycholog Jan Krajhanzl (2009). Pro-environmentální chování pojímá jako seskupení třech základních oblastí, které ovlivňují lidské jednání. Kromě vnějšího prostředí a vnitřních osobnostních rysů, které utváří chování člověka jako takové, přidává navíc rozměr vztahové blízkosti člověka ke krajině. Protože každý jednotlivec představuje originální osobnost, vztahuje se k přírodě každý člověk jinak podle toho, jak vnímá okolní prostředí kolem sebe, jak ho ovlivňují jeho vnitřní procesy a jak je utvořená jeho osobnost. O některých z nich se na následujících řádcích zmíníme.

2.4.2 Co nás ovlivňuje ve vztahu k přírodě?

K vnitřním faktorům zodpovědným za ovlivňování environmentálního chování se řadí celá škála charakteristik a procesů, které se podílejí na utváření osobnosti. Jedny z významných rysů osobnosti představují bariéry, které nás často buď vědomě nebo nevědomě omezují (Krajhanzl, 2014).

Příkladem takových bariér mohou být obranné mechanismy. Na základě Freudových myšlenek o obranných mechanismech Winter a Koger (2009) poukazují např. na *přemístění* jako druh obranného mechanismu. Přemístění znamená, že si zvolíme třídění odpadu jako jednodušší variantu ekologického chování, namísto snížení spotřeby a nakupování potravin do vlastních nádob. Vnitřní faktory rovněž zahrnují naše postoje a hodnotové orientace, např. upřednostnění jízdy na kole před přepravou automobilem buď vzhledem k životnímu prostředí, nebo k zachování našeho pohodlí (Krajhanzl, 2014). Ochota chovat se přívětivě k životnímu prostředí se pojí i s místem kontroly. Kupříkladu lidé s vnějším místem kontroly, kteří se řídí podle vyšších autorit v politické či pracovní sféře, praktikují aktivity spojené s ochranou životního prostředí, kdežto ti, kteří jsou řízeni autoritami v podobě osudu či Boha, vykazují nižší environmentální projevy chování (Kalamas, Cleveland, & Laroche, 2014).

Pod vnitřní faktory bychom mohli přiřadit i konstrukty nalezené v metaanalýze Bamberga a Mösera (2007). V první řadě nás ovlivňuje dostatek informací, tedy celkové povědomí o problému, např. zda máme přehled o změnách klimatu. Svou významnou roli sehrává i to, jakým vnitřním motivům přisuzujeme naše chování a chování druhých lidí. Přestanu pít kávu z jednorázových kelímků, protože nechci vytvářet přebytečný odpad, nebo proto, abych zapadl mezi své vrstevníky? Zde nás k záměru zachovat se ekologicky vhodně přivádí pocity viny spojené buď s naším jednáním nebo se zatěžováním přírody, které se odvíjí od našich morálních přesvědčení. V neposlední řadě pak záleží na naší schopnosti vnímat, jak své chování umíme udržet pod kontrolou.

Náš záměr chovat se přívětivě k životnímu prostředí rovněž ovlivňuje nastavení vnějšího prostředí, ve kterém se pohybujeme, např. škola či domov. V prostředí školy na nás pak více působí sociální normy, kdežto v domácím prostředí jednáme spíše podle našich vnitřních postojů. Kromě nastavení vnějších podmínek, ve kterých se pohybujeme, záleží také na různorodosti druhů chování. Něco jiného představuje vynášení tříděného odpadu, něco jiného neplýtvání elektřinou s úmyslem šetrného zacházení s přírodními

zdroji. Jednáme pak environmentálně zodpovědně podle toho, v jakém prostředí se nacházíme. Například školní prostředí vykazuje větší tendence vést studenty k třídění odpadu než prostředí domova či na návštěvě u blízkých (Maki, & Rothman, 2016). Protože se naše práce zaměřuje převážně na vliv vnitřních faktorů na environmentální chování člověka, faktory vnějšího prostředí zde nebudeme dále podrobněji rozebírat.

Co se týče pohledu na vztah jedince s přírodou, je možné ho pozorovat nejen na úrovni postojové, hodnotové či skrze projevy našeho chování k přírodě. Další možnost představuje i ochota podporovat preventivní a protektivní opatření nebo náš vztah k technickému vývoji. Rovněž se zkoumá pohled jedince na to, kde si stojí jako člověk na pomyslném žebříčku s přírodou nebo jeho antropocentricky zaměřené pohnutky. Podstatným faktorem je i množství času, které si vyhradí na setrvávání v přírodním prostředí (Milfont, & Duckitt, 2010). Jak si v tomto ohledu vede česká populace? Celkově lze říci, že několikrát do měsíce si více jak polovina Čechů najde čas na pobyt v zahradě, navštěvuje parky ve městech nebo chodí do volné přírody, a zároveň většina z dotázaných tento čas vnímá jako kvalitně strávený, protože slouží k podpoře jejich psychického zdraví (Krajhanzl et al., 2018).

2.4.3 Můžeme to změnit?

Existují nějaké možnosti, jak populaci více motivovat k takovému chování? Podle výzkumu na čínských studentech k němu přispívá, pokud lidé využijí své představivosti. Skupina respondentů, kteří měli za úkol vytvořit si co nejživější představu o události, která by byla ohrožující pro jejich zemi na základě vlivu klimatických změn, vykazovala vyšší ochotu jednat ohleduplně k životnímu prostředí v měřených sebe-výpovědích. Zároveň na této skupině pozorovali experimentátoři reálné pro-environmentální projevy chování, které byly zastoupeny ve větší míře než u skupiny, která si události živě nepředstavovala (Lee, Sung, Wu, Ho, & Chiou, 2020). Zapojení naší představivosti by se tak reálně mohlo jevit jako jedna z účinných možností, jak měnit naše chování blíže směrem k pro-environmentálním projevům.

Usuzování o našem vlastním chování a jeho hodnocení na základě osobní sebereflexe je zatíženo naším subjektivním pohledem a není podle výzkumů vždy zcela pravdivě vypovídající (Kormos, & Gifford, 2014). Metaanalýza se proto zaměřila na studie, které zkoumaly projevy chování k životnímu prostředí objektivní cestou pomocí metody pozorování. Poukazuje hned na několik důležitých poznatků. Lidem pomáhá

stanovovat si prvky pro-environmentálního chování jako dílčí cíle. Pozitivním motivem je pro ně zároveň přijetí tohoto chování jako výzvy. Někteří lidé jednájí ekologicky, když si k tomu naleznou racionální odůvodnění, někteří tak jednájí na základě zpětné vazby od okolí. Jednat ohleduplně k životnímu prostředí rovněž vyžaduje úsilí. Jeho míra se však podle druhu chování liší. Podle výsledků výzkumu většinou lidé nemají potíže recyklovat odpadky na veřejných místech, jelikož vynaložené úsilí zde není velké. Oproti tomu nezatěžovat ovzduší výfukovými plyny a s rozmyslem využívat přepravu vlastním autem činí lidem větší potíže (Osbaldiston, & Schott, 2011).

2.4.4 Pro-environmentální chování u české veřejnosti

Jaké prvky chování nalezneme u české veřejnosti? A do jaké míry se chováme ekologicky? V roce 1996 se značná část obyvatel České ($N_{(CR)} = 986$) a Slovenské ($N_{(SR)} = 597$) republiky domnívala, že zlepšení stavu životního prostředí a její ochranu má v rukou hlavně stát a dostatečný technický vývoj. Téměř tři čtvrtiny z dotazovaných byly přesvědčeny, že kvalita životního prostředí souvisí s nízkou mírou přijetí zodpovědnosti jednotlivců za tuto oblast jejich životů (Frič, 1996).

V porovnání s předchozími ukazateli, v České republice, Rakousku a Západním a Východním Německu probíhal průzkum mapující vývoj chování k životnímu prostředí ve třech vlnách (1993, 2000, 2010). Čeští obyvatelé vykazovali nárůst přebírání zodpovědnosti jako jednotlivci za ochranu životního prostředí namísto přenechávání odpovědnosti na státu přibližně o 10 %. Za ostatními státy se však pohybovali stále v podprůměru. V porovnání s rokem 1993 vzrostla také průměrná hodnota environmentálního chování v soukromé sféře k roku 2010, stále ovšem Češi vykazovali v průměru nižší tendence k environmentálně příznivým projevům chování než ostatní státy zahrnuté do výzkumu (Hadler, & Wohlkönig, 2012).

Po 20 letech se přesvědčení Čechů výrazně nezměnilo. Zodpovědnost za ochranu životního prostředí přisuzují Češi hlavně vyšším autoritám nadnárodní či národní úrovně, sami jsou jen v malé míře přesvědčeni, že by svou vlastní činností mohli situaci ovlivnit (Krajhanzl et al., 2018). Dále dle Friče (1996) může mít na přesvědčení respondentů vliv materialisticky zaměřený způsob života. Výsledky též poukazují, že ačkoli většina respondentů uváděla pro-ekologické hodnoty, zároveň je pro ně důležité žít v souladu s kvalitní životní úrovní. Svou roli mohla sehrát touha respondentů „ukázat se v lepším

světle“ či vysoká přizpůsobivost respondentů jednat podle nastolení pravidel konzumní společnosti.

Z posledních průzkumů se ukazuje, že čeští obyvatelé jsou otevřeni k pozměnění svého chování jen nepatrně (ve 27,8 %), a to za předpokladu, pokud by jejich životní úroveň měla jen lehce poklesnout. Za předpokladu, že by ochrana životního prostředí vyžadovala přímo omezení jejich financí, zaujali by k ní Češi konzervativnější postoj. Výpovědi Čechů také naznačují, že v rámci šetření svých financí jsou ochotni vykonávat činnosti nebo využívat produkty, které spotřebovávají méně energie a vody. Konkrétně se jejich pro-environmentální chování projevuje tím, že většina z nich využívá k pití vodu z vodovodu namísto vody kupované. V daleko menší míře nechávají spravovat své věci předtím, než si zakoupí nové, nebo méně k běžné přepravě volí ekologicky příznivou dopravu. K využívání produktů bez palmového oleje či vyhledávání bezmasých jídel se pak hlásí výrazná menšina obyvatel (Krajhanzl et al., 2018).

3 MATERIALISMUS

V této kapitole si blíže nastíníme materialismus jako jeden z významných ideologických směrů, do kterého se člověk rodí a v němž se vyvíjí. Zjistíme, jak materialismus vstupuje do lidských životů, jakým způsobem ovlivňuje jejich hodnotové systémy a jak souvisí s environmentální problematikou. Vzhledem k širokému záběru našeho tématu se i zde snažíme o komplexní pohled a jednotlivé celky propojujeme s poznatky z výše uvedených kapitol.

3.1 Materialismus jako středobod života

Pojetí materialismu má své prvopočátky v myšlenkových úvahách Locka nebo Descarta. Byli to právě filosofové, kdo upozornili na pojetí světa na základně materiální hmoty tím, že se odklonili od nehmotného pojetí vnímání původní podstaty světa. Můžeme o materialismu tedy hovořit jako o směru filosofickém, který se odvrací od tradičních mravních hodnot a ubírá svůj pohled k hodnotám hedonistickým, zaměřujícím se na uspokojení člověka. Největšího rozmachu se mu dostalo vlivem marxistické ideologie. Díky tomu se ve 20. století stal dominujícím myšlenkovým proudem ve společnosti (Fuchs, 2002).

Ačkoli dnes žijeme v post-materialistické době, která je zaměřena více na podporu sociální a environmentální sféry než generace před námi (Inglehart, 1981), společnost založená na konzumu a nadbytečné spotřebě je odrazem přetrvávajícího materialismu, jenž v ní dominuje. Během 80. let 20. století se v USA materialismus začal dávat do spojitosti s nadměrným konzumem a spotřebitelským chováním. První výzkumy v této oblasti učinil Belk (1985), který zkoumal materialismus jako koncept utvořený ze tří složek – závisti, lakomství a sobectví. V životě materialisticky orientovaného jedince zaujímá materialismus podle Belka (1984, 291) „*centrální pozici a přesvědčuje ho, že je schopen mu poskytnout největší zdroje ke spokojenosti či nespokojenosti buď přímou cestou (jako cíl) nebo nepřímou (jako prostředek k cíli).*“ Ve vztahu ke konzumní společnosti byl materialismus pojat jako konstrukt, který odvrací lidský zájem od vztahů s druhými lidmi,

a naopak přitahuje pozornost jedince na sebe samého a na jeho potřeby (Richins, & Dawson, 1992).

Kasser (2002) předkládá dva pohledy na materialismus z hlediska psychologie. První prostřednictvím behaviorálních a evolucionistických psychologů, např. Skinnera či Busse, kteří materialismus začleňují do našich genetických dispozic. Opačný úhel pohledu mají humanisté a existencialisté, např. Rogers, Maslow, Fromm, kteří upozorňují, že hodnoty materialismu nevedou k dlouhodobému uspokojení člověka. Rozšiřující pohled přidává Winter a Koger (2009), kteří upozorňují na Freudovo materialistické smýšlení založené na předpokladu, že duševní život je tvořen na základě fyzických sil. V kontextu Freudových myšlenek by si tak jedinec měl zvědomovat své nevědomé obsahy spojené s touhou po materiálních objektech a díky tomuto uvědomění by měl nacházet jiné cesty k uspokojení svých potřeb.

Orientace na materialismus s sebou může přinášet i pozitivní aspekty pro člověka samotného. Ukazuje se, že materiální bohatství hraje důležitou roli ve vyjádření jedinceva self. Skrze objekty materiálního vlastnictví dokáže lépe definovat sám sebe a porozumět své roli jedince ve společnosti. Tento jev můžeme pozorovat v současné společnosti zvláště na mladých lidech, kteří například skrze své oblečení vyjadřují své postoje a názory (Dittmar, 2007).

Vliv materialistických hodnot a cílů na jedince se v průběhu vývoje několika let změnil. Ačkoliv se výzkumy na počátku zaměřovaly převážně na souvislosti materialismu s životní spokojeností, mezi nimiž se projevuje značný nesoulad, dnes je patrné, že upřednostňování materialistických hodnot má neblahý dopad i na fyzické zdraví člověka, na jeho tendence k osobnostnímu růstu nebo na jeho environmentální chování (Kasser, 2016).

Přispívat k touze po materialistických hodnotách může i socioekonomický status. Zde záleží na prostředí rodiny, ze kterého jedinec pochází. Zdá se, že jedinec, který vyrůstal v zajištěné rodině s vysokým příjmem a socioekonomickým statutem, by svou pozornost zaměřoval spíše na materialistické podněty. Vlivem společenského tlaku se však člověk vyrůstající v chudších podmínkách, upíná k uspokojení svých základních potřeb a tíhne k materiálnímu zaopatření (Kasser, 2002). Právě nedostatečné zabezpečení po finanční stránce je pro materialisty typickým znakem (Christopher, Marek, & Carroll, 2004). Zároveň touha po získání úspěchu v oblasti financí, tedy po uspokojivém finančním

ohodnocení, přispívá ke snaze upínat se k materialismu (Lemrová, Reiterová, Fatěnová, Lemr, & Tang, 2014).

Zajímavé výsledky přinesl výzkum Kassera et al. (2014), který poukázal na změnu hodnot z dlouhodobé perspektivy na základě intervenčního programu. Přínosem ke snížení materialistických hodnot by tak mohlo být zavádění diskusních programů na témata vlivu reklamy a konzumu, která by zároveň podněcovala účastníky k vyššímu zájmu o osobnostní růst.

3.2 Hodnoty a hodnotová orientace

Pojem hodnota lze jen velmi těžko definovat. Ačkoli v minulosti byly zaznamenány snahy o ustálení jednoznačné definice, vlivem různých pojetí psychologických směrů se vhodné a jasné označení nepodařilo vytvořit. Cakirpaloglu (2009) v tomto případě poukazuje na jedinou stěžejní vlastnost hodnoty, tj. obecnost. Přemýšlení o procesech a jevech, které nás obklopují, ovlivňuje do značné míry kategorizování světa podle našich subjektivních měřítek. Jinými slovy hodnota dobrého materiálního zajištění pro mě může nabývat úplně jiných měřítek než pro druhého člověka. Pomyslným kategoriím pak připisujeme hodnoty, které se ve výsledném obrazu jeví jako hodnotový systém.

Lidské hodnoty dle Allporta (2004) podléhají vlivu emocí a pocitů, názorů i postojů, oproti racionálnímu uvažování, které bývá upozaděno. Na utváření sociálních hodnot se rovněž podílí sociální učení. Díky němu je jedinec schopen hodnotu přijmout za svou, zvnitřnit si jí a na jejím základu si vytvořit postoj ke konkrétnímu objektu. Hodnoty pomáhají jedinci definovat smysl jeho života, činů a jednání, který je ochoten bránit (Sherif, 1936).

Dle anglického Psychologického slovníku (Reber, & Reber, 2001, 783) se za hodnotu označuje „*abstraktní či obecný princip, který se zaměřuje na vzorce chování v dané kultuře nebo společnosti, kde jsou skrze proces socializace tyto principy uznávané jejími členy. Věci nabývají hodnoty skrze svou převodní roli.*“ Hartl a Hartlová (2015) zmiňují, že hodnoty odrážejí touhu po uspokojení lidských potřeb. Tento proces je založen na přijímání trestu či odměny za naše jednání. V úvahu musíme vzít i možné ztráty. Podle toho bychom měli dokázat vyhodnotit, zda je pro nás výhodné vynaložit síly k uspokojení našich potřeb či nikoli (Homans, 1961, in Nakonečný, 2009). Spíše jako potřeby, tak vnímal Maslow (2014) lidské hodnoty. Rozlišoval je na ty, které pomáhají člověku

v přežití a fungování v každodenním životě, a na ty, které ho činí člověkem ve všech jeho rovinách.

Hodnoty jsou člověku vštěpovány v časové posloupnosti, a to nejprve ze strany rodičů a blízké rodiny, později je utváří vzdělávací systém a v neposlední řadě vlivné skupiny, se kterými člověk přichází do styku (viz kapitola 3.4). Jak jedinec prochází postupným vývojem, vyvíjejí se s ním i hodnoty. Některé přetrvávají z dob dětských let, nejčastěji hodnoty mravní. Některé se vlivem prostředí nebo s přibýváním nových zkušeností pozměňují. Dozríváním osobnosti v dospělého člověka se právě v době vynořující se dospělosti může změnit i pohled na stejnou hodnotu z dětství. Například na hodnotu rodiny můžeme nahlížet z jiného úhlu pohledu v době, kdy se od své primární rodiny odlučujeme a zakládáme svou vlastní rodinu. Hodnoty postojového charakteru jsou pozměnitelné jen velmi obtížně, neboť bývají zakořeněny jako pevná přesvědčení hluboko v základech naší osobnosti (Cakirpaloglu, 2009).

3.3 Konzumuji, abych žil

Materialisticky založený člověk má potřebu spotřebovávat a přivlastňovat si produkty z okolí do větší míry, než v jaké opravdu potřebuje. Spotřebnímu jednání podléhá ostatně každý člověk, neboť každý je nucen v určitém množství spotřebovávat a konzumovat tak, aby přežil. V soudobém slova smyslu se však konzumní chování pojímá jako projev ‚nadspotřeby‘; tedy jako tendence vlastnit více, než je nutné. Nadměrná spotřeba je rovněž doprovázena nadměrným vyhazováním starých, porušených nebo nemoderních produktů, které lze bez větších obtíží nahradit za nové, kvalitnější a modernější (Librová, 2003). Jak je možné, že některé osobní věci zahodíme s lehkostí, a zřeknutí se jiných nám činí potíže? Připisujeme jim odlišnou hodnotu?

Vztah mezi přivlastněným objektem a jedincem může být podmíněný samotným tzv. vlastnickým efektem (Beggan, 1992). Známý americký profesor ekonomie Dan Ariely (2009) se domnívá, že samotnému vlastnění předmětů připisujeme v našich životech významný prostor. Vlastnění často nevědomě ovlivňuje naše usuzování a rozhodování v každodenních záležitostech. Svůj podíl na tom představuje např. ohodnocování věcí. Podle toho, zda jsme vlastníkem daného předmětu či nikoli, mu přisuzujeme patřičnou subjektivní hodnotu. Carmon a Ariely (2000) provedli experiment se studenty, kteří se po dlouhé dny ucházeli o výhru lístků na sportovní zápas. Kvůli omezené kapacitě míst se však nedostalo na všechny. Studenti, kteří lístek nevladnili, za něj byli ochotni zaplatit

průměrně 166 dolarů, protože za touto hodnotou viděli další možnosti využití peněz. Vlastníci lístku oproti tomu uváděli v průměru cenu 2411 dolarů, neboť pro ně lístek představoval zážitek ze sportovního utkání, na který jednou budou vzpomínat. Připisování hodnoty předmětům tak závisí na síle citového pouta, které si k věcem vytvoříme, a zároveň se v něm odráží naše představa, že o danou věc přijdeme.

Materialistická konzumní společnost utvrzuje člověka v přesvědčení, že produkty, se kterými se běžně dostává do styku, jsou odděleny od jejich původního prostředí. Díky produkci a distribuci zanechávají tak v prostředí neznámou ekologickou stopu. Ke konzumentovi se nakonec dostávají zcela anonymně, aniž by on sám byl seznámen s procesem vzniku. Nemusí se vždy nutně jednat o ryze přírodou poskytované zdroje, neživým produktem může být i mobilní telefon, za jehož výrobou stojí nespočet neznámých lidí (Leiserowitz, & Fernandez, 2008). Cena, za kterou lidé platí pro svou touhu mít všeho dost, a ještě mnohem více, se odráží na kvalitě životního prostředí. Na výrobu produktů se využívá materiál z několika různých zemí světa a na jeho následný transport se spotřebuje nemalé množství přírodních zdrojů.

Durningové (1992) upozornili už na konci minulého století na to, že lidé nepřebírají zodpovědnost za své nadměrně spotřební chování. Do jisté míry je možné zmírnit devastaci prostředí pomocí vývoje moderních technologií, které přispějí k nižšímu zatížení životního prostředí. Změna se však podle nich musí dostavit i do každodenního života obyvatelstva v podobě snižování produktů osobní spotřeby.

Touha po vlastnění věcí není jediným atributem konzumentů. Z pohledu Baumana (1999) jim lze připsat i chuť po prožívání stále nových zážitků, které si mohou dopřát jak prostřednictvím hmotných předmětů, tak především skrze prožitky z cestování a objevování nového nebo neustálým vyhledáváním nových akcí. Ve světě takových požitkářů je dle Carroll (nedat., in Bauman, 1999, 91) „... *neklid, mánie neustálé změny, pohybu, něčeho jiného – sedět na místě znamená zemřít... Konzumerismus je tak sociální analogií psychopatologie deprese s jejími dvěma protichůdnými symptomy vyčerpání a neschopností usnout.*“ Z Frommova (2014) pohledu nás hmotné věci uzavírají do vnitřní nesvobody. Z naší perspektivy se může zdát, že díky ziskům a nabytým materiálním věcem se nám dostalo také určitého pocitu moci, z druhého úhlu pohledu materiální vlastnictví si svou moc nad námi drží samo.

3.4 Materialismus, hodnoty a konzumní chování

Jedinec, v jehož popředí dominují materialistické hodnoty, si jimi nevědomě nechává diktovat svůj život. Stanou se středobodem jeho životního stylu, proto jednu ze složek materialismu představuje centrálnost (Richins, & Dawson, 1992). Díky tomu ovlivňuje nejenom touhu jedince po materiálních předmětech, ale zároveň i sociální vztahy v jeho blízkém prostředí. Aby mohl vlastnit ‚více‘, potřebuje pracovat déle, aby si zajistil větší přísun peněz.

Na druhé straně, i sociální prostředí se podílí na utváření hodnotových preferencí jedince. Příkladem může být třeba jeho životní styl, na kterém se odrážejí právě jeho hodnoty (Cakirpaloglu, 2009). Životní styl, který je podporován skupinou lidí, kteří odmítají materialistické hodnoty a stojí v protipólu ke konzumní společnosti, se označuje jako „*dobrovolná skromnost*“. Jeho zastánci se vyznačují obyčejným přístupem k životu (Librová, 1994). Jejich hodnotám dominuje důraz na environmentální zodpovědnost, mezilidské vztahy, společně strávený čas s blízkými a kontakt s přírodou (Fabiánová, 2004).

Na utváření hodnot jedince se dále podílí společenské vědomí. V něm se odráží vliv skupiny na jedince (Cakirpaloglu, 2009). Z výzkumu Beardena a Etzela (1982) je patrné, že skupina referenční může ovlivnit nákupní chování člověka. Lidské hodnoty a postoje mohou být utvářeny právě prostřednictvím referenční skupiny (Kelley, 1947, in Bearden, & Etzel, 1982). Pokud jsou zájmy referenční skupiny spojené s environmentálními aktivitami, pak naše touha být její součástí nás může motivovat k pro-environmentálnímu chování (Winter, & Koger, 2009).

Nejenom referenční, ale převážně vlastní skupina, kam jedinec patří, ovlivňuje jeho postoje, normy a hodnoty. Jedinci patřící do nějaké skupiny spojené s pro-environmentální či ekologickou činností pak vykazují pevnější vazby mezi environmentálními postoji a jejich chováním (Hines et al., 1986/1987).

Ne vždy má člověk jasnou představu o svých hodnotách. Někdy může docházet k jejich konfliktu. To se děje převážně ve chvíli, kdy jsou v rozporu osobní hodnoty jedince s kolektivními hodnotami skupin v jeho nejbližším okolí, např. s rodinou (Burroughs, & Rindfleisch, 2002). Z tohoto pohledu se lze na jedince, orientované na hmotné vlastnictví, a jedince, orientované na environmentální hodnoty, dívat jako na konflikt dvou skupin odlišných hodnot. Materialisté se prezentují jako ti, kteří jsou

zaměření na aktuální uspokojení svých potřeb, a environmentalisti jako ti, kteří se dívají na budoucí všeobecný prospěch. Jednou z možných cest, kterou by se měla společnost ubírat od krátkodobých hodnot k hodnotám mířeným do budoucna, je navrhovaný koncept amerického profesora James Spetha (2008). Proměnu vidí ve:

- změně smýšlení o člověku jako o tvoru, který stojí mimo přírodu, na bytost, která je její součástí;
- změně pohledu na přírodu jako na zdroj pro využívání a dosahování ekonomických cílů, na hodnotu, kterou člověk musí chránit a starat se o ní;
- změně přemýšlení do krátké budoucnosti, na domýšlení důsledků svého jednání v úctě k dalším generacím;
- změně narcistického a do sebe zaměřeného pohledu, na smýšlení pro všeobecný prospěch;
- změně uctívání hodnot materialistických, hedonistických a konzumních zaměřených na ‚brání‘, na úctu k hodnotám rodinným a vztahovým, zaměřených na ‚dávání‘;
- změně společnosti, které dominuje přehnaný etnocentrismus, sexismus a pýcha, k hodnotám sociální spravedlnosti, sounáležitosti a tolerance.

Reálné kroky, které by k této proměně mohly vést, se odkazují na zvýšení tlaku autorit států a společností, na rozšíření informovanosti a povědomí o problematice environmentálních témat. Takové kroky je možné uskutečnit jak ze strany vzdělávacích institucí, tak díky vlivu mediální sféry. Velký význam se pak přikládá náboženským uskupením, které mají významný vliv na utváření hodnotových postojů svých členů (Leiserowitz, & Fernandez, 2008).

V souvislosti s ekologickým chováním jsou dnes do světa distribuovány produkty s označením, které upozorňuje na jeho výrobní proces s ohledem k životnímu prostředí. Takové výrobky často nakupují tzv. „zelení konzumenti“, tedy lidé, kteří se snaží změnit své chování tak, že svou pozornost vědomě zaměřují na nákup ekologických výrobků. Touto cestou podporují mimo jiné spravedlivé ohodnocení a respektování zaměstnanců výroby, nebo takové složení výrobku, které je šetrné k přírodě. Někdy však neubývá množství jimi spotřebovaného zboží oproti běžně nakoupeným produktům, pouze dochází k již výše zmíněnému přemístění jejich pozornosti (Librová, 2003). Mohli bychom je označit za skryté materialisty, kteří se chovají částečně environmentálně zodpovědně (Liobikienė, Liobikas, Brizga, & Juknys, 2020). Dle Kilbourn a Picketta (2008) by se

v tomto případě mohlo jednat o *nepřímé environmentální chování*. Výsledek takového chování představuje pro jedince nějaký benefit, např. ušetřené finance. Pozitivní přínos pro životní prostředí je až jeho druhotným ziskem.

V roce 1993 průzkum ve 22 zemích světa, do něhož byla začleněna i Česká republika, poukázal, že v post-materialistickém smýšlení se odráží socioekonomická úroveň zahrnutých respondentů. U českých respondentů se pak objevila nižší ochota upravit své postoje směrem k ochraně životního prostředí tak, aby ochrana byla zajištěna skrze navýšení finančních prostředků (Kemmelmeier, Król, & Kim, 2002).

Podobné závěry ukazuje i průzkum z roku 2018, kde čeští obyvatelé, ve srovnání s ostatními evropskými národy, nejsou ochotni zaplatit vyšší finanční obnosy za cenu produktů nezatežujících životní prostředí nebo za lepší využívání a hospodaření s energiemi. Jak již bylo zmíněno v kapitole o pro-environmentálním chování, česká populace vykazuje v největší míře (kromě recyklace odpadu) takové prvky chování k ochraně životního prostředí, které souvisí se snížením jejich financí (Krajhanzl et al., 2018).

Na tento fenomén by mohl odpovídat litevský výzkum, při němž bylo zjištěno, že materialističtí obyvatelé Litvy vykazují takové chování, které souvisí se snížením jejich spotřeby energií. Výzkumníci se domnívají, že materialisté potřebují ke svému uspokojení dosahovat cílů, které jim v podobě šetření energiemi přinesou nazpět ušetřené peníze. Zároveň tento fenomén propojují s udržením sociálního statusu. Tedy aby lidé nebyli pomlouváni od okolí, snaží se navenek chovat přívětivě k životnímu prostředí. Tento fenomén byl pojmenován jako „vznešené chování“. Jak ovšem ve studii připomínají, vliv na snižování spotřeby energií mohou mít i nepřilíš vysoké platy Litevců. Tato studie tak poukázala, že materialismus může působit na ekologické chování i v kladném slova smyslu (Liobikienė et al., 2020).

4 VÝZKUMY MATERIALISMU A PRO-ENVIRONMENTÁLNÍHO CHOVÁNÍ

V poslední kapitole teoretické části se pokusíme shrnout výzkumy, které v oblasti vlivu materialismu a pro-environmentálního chování či postojů probíhaly v posledních letech. Některé výzkumy byly prováděny na celé populaci, jiné na studentech vysokých škol, tedy na části populace, kterou zkoumáme i v naší práci. Vzhledem k tomu, že koncepce vynořující se dospělosti nebývá zkoumána na pracujících v mladé dospělosti, uvádíme zde výzkumy na obou skupinách populace.

V roce 2013 byla publikována v časopise *Environmentální psychologie* metaanalýza, zabývající se vztahem materialistických hodnot, environmentálních postojů a chování. Metaanalýza byla prováděna pouze z publikovaných studií v anglickém jazyce, zanalyzováno nakonec bylo 17 studií. Bylo zjištěno, že většina studií měří materialistické hodnoty skrze dotazník MVS (Materialistic Value Scale; Richins, 2004), který používáme v prvotní verzi i v naší práci, nebo prostřednictvím dotazníku AI (Aspiration Index; Kasser, & Ryan, 1996). Environmentální postoje většinou výzkumníci zkoumali pomocí škály NEP (New Ecological Paradigm; Dunlap, Van Liere, Mertig, & Jones, 2000), kterou jsme do výzkumu taktéž zařadili. K měření pro-environmentálního chování bylo využito různých druhů metod, v žádné studii však nebyl použit dotazník GEB (General Ecological Behavior; Kaiser, 1998), z něhož se inspirujeme. Metaanalýza ukázala, že z vybraných studií se vzorek pohyboval nejčastěji okolo 200 participantů, z čehož ve větší míře byly zastoupeny ženy a vysokoškolsky vzdělaní lidé. Výzkumníci zjistili, že dopad materialisticky orientovaných jedinců není příznivý ani na jejich pro-environmentální postoje, ani na následné chování. Zároveň se materialismus na chování vázal přímo, tedy že takto smýšlející jedinci se nechovali environmentálně příznivě. Nadpoloviční většina studií byla prováděna na studentech, jejichž vliv materialismu na chování nebyl tak závažný jako u běžné veřejnosti. Naopak na postoje veřejnosti dopadal materialismus mnohem nepříznivěji. Výzkumníci neobjevili žádné významné souvislosti mezi měřenými efekty a pohlavím nebo věkem (Hurst, Dittmar, Bond, & Kasser, 2013).

Dotazník GEB scale (Kaiser, 1998) byl využit například v longitudinální studii zkoumající vývoj environmentálních postojů a chování v dětství. Do studie bylo zařazeno 118 dětí ve věku 7 až 18 let. Kromě GEB škály byla rovněž použita škála NEP. Sběr dat probíhal ve 4 vlnách – respondenti byli rozděleni do 4 skupin (7, 10, 14 a 18 let) podle průměrného věku. Sběr dat u dětí v první a druhé vlně probíhal skrze interaktivní hry měřící jejich postoje a chování, ve třetí a čtvrté vlně skrze dotazník na PC. Výsledky poukazují na souvislost mezi GEB a NEP škálou u skupin dětí 7 a 14 let, u adolescentů ve věku 18 let spolu environmentální postoje a chování nekorelují (Otto, Evans, Moon, & Kaiser, 2019).

Výzkum zaměřený na souvislost mezi materialismem a pro-environmentálním chování probíhal v Litvě. Do studie bylo zahrnuto 1007 respondentů napříč věkovým rozložením od 15 do 74 let, z toho bylo 460 mužů a 547 žen. Dotazník zahrnoval škálu MVS, vybrané položky z NEP a vybrané položky z dotazníků na pro-environmentální chování. Součástí byl i dotazník, který zkoumal pro-environmentální chování na základě udržení si svého sociálního statusu. Předpokládaná hlavní hypotéza o tom, že materialismus negativně ovlivňuje environmentální přesvědčení a zodpovědnost, se potvrdila. Vztah materialismu a chování chránícího životní prostředí se však ukázal jako signifikantní. Zajímavostí je, že mezi mladými, ženami a vzdělanějšími lidmi byl zájem o ekologické chování větší (Liobikienė et al., 2020).

Obsáhlý výzkum probíhající mezi jednotlivými státy Evropské Unie poukázal na zajímavé výsledky ohledně environmentálního chování a sociodemografických údajů. Data byla shromažďována za pomoci Eurobarometru a do studie bylo zapojeno 30 170 respondentů. S naší prací souvisejí následující 3 ukazatele. Lidé ze států, které velmi dobře ekonomicky prosperují, vykazovali větší tendence k pro-environmentálnímu chování než ze zemí chudších. Stejně tak jsou na tom lidé z post-materialistických zemí. Výsledky také ukazují, že lidé s vyšším vzděláním se více angažovali v pro-environmentálních aktivitách (Ortega-Egea, García-de-Frutos, & Antolín-López, 2014).

Další rozsáhlý výzkum pozitivního spojení materialismu a environmentálního chování prováděli Tang a Hinsch (2018). Výzkum probíhal na základě dotazníkového šetření a obsahoval 4 studie, z nichž mimo jiné vyplývají tyto výsledky: první a druhá studie ukazují, že postoje k životnímu prostředí se podílí na utváření nepřímého pro-environmentálního chování. Současně tento vztah ovlivňuje získaný informační přehled o environmentální problematice a podněcují ho materialistické hodnoty. Výsledky

145 studentů zapojených do třetí studie pak poukazují, že k pro-environmentálnímu chování se více schylují ti, kteří disponují vyšším sebevědomím a jsou materialisticky orientovaní.

Zajímavé poznatky přinesl výzkum zkoumající, jak materialističtí lidé využívají hmotné předměty k jejich dalšímu využití. Využita byla škála MVS a dotazník pro zkoumání stresu z finanční situace. Šetření se zúčastnilo na 398 dospělých. Z výsledků je patrné, že ti materialisté, kteří se museli uskromnit kvůli své finanční situaci, se snaží nalézt další možnosti použití svých věcí, což se obecně chápe jako jedna z vhodných cest šetrného chování k přírodě (Evers, Gruner, Sneddon, & Lee, 2018).

Za povšimnutí stojí i jeden výzkum probíhající na 236 studentech vysoké školy v USA. Prostřednictvím dotazníkového šetření, za použití MVS, bylo zkoumáno tzv. „psychologické vlastnictví“ ve vztahu k planetě. Pokud si student planetu Zemi přivlastňoval sám pro sebe, prokazoval se jako materialista, pokud ji vnímal jako vlastnictví celého lidstva, tak nikoli. Ve spojení s pro-environmentálním chováním se jeví obě formy přivlastňování jako pozitivní. Zároveň se pouze jedna z dimenzí MVS – štěstí, jeví jako důležitý motiv, který motivuje materialisticky založené studenty, aby nakupovali produkty šetrné k životnímu prostředí. Na rozdíl od třídění odpadu, které studenti podporují méně (Felix, & Almaguer, 2019).

Před 10 lety proběhl výzkum, který zkoumal vývoj postojů a chování k životnímu prostředí u studentů v posledním ročníku středních škol v období od r. 1976 do r. 2004. Ukázalo se, že studenti oproti 70. letům nešetří na počátku 21. století tolik s energiemi a využívají více jiné prostředky k dopravě než dojíždění na kole či využívání přepravy hromadnou dopravou. Zajímavostí je, že mladí se zapojovali do environmentálních aktivit v době, kdy ochranu prostředí podnítili i političtí činitelé. Zároveň je u nich viditelný propad zájmu o environmentální problematiku, pokud se zaměřovali převážně na materialistické podněty (Wray-Lake, Flanagan, & Osgood, 2010).

Ze studie zaměřené na názory české populace (kam spadala i věková skupina vynořujících se dospělých) vyplývá, že vzdělanější lidé se více zajímají o problematiku životního prostředí a konají patřičné kroky k jeho ochraně. Pokud je v centru zájmu člověk sám – tedy jde mu hlavně o jeho potřeby a touhu po moci, nebo je spíše přizpůsobivý a konzervovaný, jeho zájem a aktivita k pro-environmentální problematice klesá (Krajhanzl et al., 2018).

V České republice byla použita škála MVS pro výzkum zaměřující se na materialismus a pojetí hodnoty peněz v životě českých studentů. Soubor tvořilo 330 studentů Univerzity Palackého v Olomouci, kteří tedy zapadali do věku vynořující se dospělosti. MVS škálu (její 9 položkovou zkrácenou verzi) výzkumníci zahrnuli do celkového inventáře, který měřil náklonost studentů k penězům a jejich hodnotové pojetí. Zároveň byl inventář prezentován jako nový koncept pro výzkum *měnové inteligence*. Z výsledků je patrné, že rozdíly v pojetí peněz panovaly hlavně u odlišných oborových zaměření studentů. Pro studenty disponující materialistickou orientací, představovaly finance v první řadě dostatek mocenského vlivu (Lemrová et al., 2014).

VÝZKUMNÁ ČÁST

5 VÝZKUMNÝ PROBLÉM

Výše popsaná problematika nám nastiňuje úzkou spojitost mezi materialistickou hodnotovou orientací, postoji a chováním k životnímu prostředí, která však není jednoznačná. Na jedné straně si lze všimnout převahy odsuzujících pohledů na materialisty a jejich postojové a behaviorální projevy ve vztahu k přírodě, na straně druhé vidíme i částečně příznivé dopady materialistů na životní prostředí. Spojení těchto dvou oblastí se v literatuře pojí s tématy přijímání zodpovědnosti a psychickým vývojem a zralostí jedince, která jsou klíčová pro období vynořující se dospělosti. Tento koncept není příliš prozkoumaný. Pokud ano, výzkumy se zaměřují v převážné většině na studenty, nikoli na mladé pracující. Z toho důvodu vnímáme jako žádoucí zaměřit předmět našeho výzkumu na bližší prozkoumání materialistické hodnotové orientace v kontextu environmentálních postojů a chování v období vynořující se dospělosti u studentů i mladých pracujících.

5.1 Výzkumné cíle

Za hlavní cíl práce jsme si stanovili zjistit, jestli existují souvislosti v materialistické hodnotové orientaci, postojích a environmentálním chování konkrétně u mladých (vynořujících se) dospělých. Náš další cíl se zaměřuje na porovnání rozdílů mezi mladými pracujícími, studujícími a studujícími s brigádou v těchto zkoumaných aspektech. Dále se snažíme prozkoumat, zda u mladých (vynořujících se) dospělých nalezneme rozdíly v postojích, chování a hodnotách v závislosti na jejich vzdělání a výši příjmu.

Vzhledem k tomu, že námi zvolené dotazníky (viz níže) nebyly standardizovány pro české prostředí, připadá nám důležité také zjistit, jestli jsou otázky pro respondenty srozumitelné, zda je správně chápou a interpretují. Náš další cíl se proto zaměřuje na ověření položených tvrzení v dotaznicích pomocí analýzy volných výpovědí. Zároveň předkládáme kvalitativní zhodnocení dat k otázce z pilotní studie: „Jakým způsobem byste své blízké inspirovali, aby se chovali přívětivěji k životnímu prostředí?“, neboť výpovědi nabízejí rozšíření problematiky této práce k oblasti možných změn v našem chování.

5.2 Formulace hypotéz ke statistickému testování

Protože vztah materialismu, postojů a vztahu jedince k životnímu prostředí je velmi komplexní, pokusíme se na následujících řádcích lépe objasnit, k čemu naše úvahy směřují a z čeho vycházejí. Popis samotných dotazníků pak naleznete v kapitole 6.1.

H1: Existuje souvislost mezi výsledky dotazníku MVS a NEP.

Výše uvedené poznatky zejména z metaanalýzy Hursta et al. (2013) poukazují, že hodnoty materialismu se negativně podílejí na utváření environmentálních postojů. Ze studie Tanga a Hinsche (2018) je ovšem patrné, že materialistické hodnoty posilují vztah postojů k pro-environmentálnímu chování. Ačkoliv do souvislosti vstupují i znalosti jedince a mnohé další fenomény, můžeme očekávat vlivný vztah škály MVS a škály NEP v obou směrech.

H2: Existuje souvislost mezi výsledky dotazníku MVS a GEB.

Jak se ukazuje, materialistické hodnoty mohou mít vliv na pro-environmentální chování v obou směrech. Litevský tým výzkumníků poukazuje na skutečnost, že prvky pro-environmentálního chování jsou různé, a tudíž například nakupování ekologických výrobků může být jeden z ekologických projevů materialisticky orientovaného jedince. Materialismus se v této souvislosti vztahuje k ekologickému chování kladně (Liobikienė et al., 2020). Metaanalýza naproti tomu upozorňuje na negativní vliv materialismu na pro-environmentální chování (Hurst et al., 2013).

H3: Výsledky dotazníku NEP a GEB spolu pozitivně korelují.

Při zkoumání vlivu materialismu na environmentální postoje a chování se mezi nimi objevují jen nepatrné odlišnosti ve vztahu materialistických hodnot k postojům a zvláště materialistických hodnot k chování (Hurst et al., 2013). Zároveň se postoje ukazují jako jedna z významných oblastí, které utvářejí a předpovídají pro-environmentální chování, což poukazuje na jejich úzký vztah (Bamberg, & Möser, 2007). Z těchto důvodů mezi ekologickými postoji a chováním očekáváme kladnou souvislost v dotaznících GEB a NEP.

H4: Studenti bez brigády vykazují v dotazníku NEP vyšší skóry než mladí pracující.

I k této hypotéze využijeme poznatky z metaanalýzy Hursta a jeho kolegů. Veřejnost se oproti studentům odlišuje ve vnímání pohledu na svět přírody a na životní prostředí (Hurst et al., 2013). Z vývojového hlediska se v tomto období dotváří u vynořujících se dospělých jejich identita, která může významně ovlivnit postoje k životnímu prostředí. V konečném důsledku se pak jejich postoje promítají do aktivit spojených s ochranou životního prostředí (Padilla-Walker, & Nelson, 2017). Studenti vnímají jako důležitou hodnotu toleranci, která ke vztahu k životnímu prostředí patří (Arnett, 2015). Z těchto důvodů usuzujeme, že studenti, pro které je prioritní trávit čas studiem, budou dosahovat ve škále NEP vyšších hodnot než mladí pracující, kteří věnují prioritně svůj čas pracovním povinnostem.

H5: Existuje rozdíl v odpovědích dotazníku GEB u mladých pracujících a studentů bez brigády.

Ekologické chování v sobě zahrnuje různé projevy chování od třídění odpadu, snižování spotřeby po šetření energiemi. Díky zrající identitě může směřovat student ve vynořující se dospělosti k činnostem, které jsou spojené s environmentálními aktivitami, a tak lze očekávat zvýšené hodnoty u studentů ve škále GEB (Padilla-Walker, & Nelson, 2017). Zároveň zde může být patrný vliv vlastní skupiny, v tomto případě třídního kolektivu, který ovlivňuje chování jedinců (Hines et al., 1986/1987). Často se takové chování odvíjí od finanční situace jednotlivců. Kvůli úsporám financí dospělá veřejnost spíše volí možnost šetřit energiemi jako nepřímou variantu ekologického chování (Evers et al., 2018). Rozdíl mezi studenty a pracujícími nečiní pouze pravidelný příjem, ale i trávení času nebo přijímání zodpovědnosti za své aktivity a rozhodnutí (Říčan, 2014). Z výše zmíněných důvodů očekáváme, že se mezi studenty a mladými pracujícími projeví odlišnosti v ekologickém chování.

H6: Studenti s brigádou vykazují v dotazníku MVS vyšší skóry než studenti bez brigády.

H7: Mladí pracující vykazují v dotazníku MVS vyšší skóry než studenti bez brigády.

H8: Mladí pracující vykazují v dotazníku MVS vyšší skóry než studenti s brigádou.

V těchto třech úvahách vycházíme z předpokladu, že materialističtí jedinci mají blízký vztah k finančním obnosům. Ve formě odměny naplňují jejich potřebu po uspokojení (Kaisser, 2002). Zároveň materialisté přikládají penězům důležitou hodnotu

v jejich životě, v nejvyšší míře hodnotu moci nebo úspěchu (Lemrová et al., 2014). Protože je práce spojená s finančním ohodnocením, rozdělujeme respondenty podle jejich statusu do třech skupin. V jednotlivých hypotézách tedy očekáváme hierarchickou posloupnost v orientaci na materialismus podle toho, zda je jejich status spojen s finančním ohodnocením, které si do jisté míry mohou sami zvolit.

H9: Dosažené vzdělání pozitivně koreluje s hrubými skóry škály NEP.

H10: Dosažené vzdělání pozitivně koreluje s hrubými skóry škály GEB.

Výsledky studií rovněž poukazují, že s rostoucí vzdělaností se zvyšuje zájem jedinců o problematiku životního prostředí a jeho ochranu (Ortega-Egea et al., 2014; Tang, & Hinsch, 2018). Dostupnost informací je důležitým prvkem pro formování kladných postojů k přírodě a znalosti o dané problematice pomáhají utvářet následné chování. Rovněž se u vzdělanějších lidí zvyšuje pravděpodobnost schylování se k pro-environmentálním aktivitám, nejenom u zahraničních, ale i u českých obyvatel (Krajhanzl et al., 2018). Proto v obou dotaznících škály NEP a škály GEB předpokládáme, že se pozitivní vztah projeví právě u mladých s vyšším vzděláním.

H11: Výše příjmu pozitivně koreluje s výsledky dotazníku MVS u mladých pracujících.

Jak poukazuje Librová (2003), materialismus se úzce dotýká potřeby obecně vlastnit mnoho. Proto naše poslední hypotéza směřuje i k otázce množství finančního obnosu, který mladí vlastní. Vztah materialistů k penězům je patrný z jejich tendence chovat se takovým způsobem, který napomáhá k ušetření jejich financí (Evers et al., 2018). Výše příjmů tak vede materialisty k uspokojování jejich potřeb (Kasser, 2002). Proto předpokládáme, že se v tomto vztahu projeví kladně u mladých zapojených do pracovního procesu.

6 TYP VÝZKUMU A POUŽITÉ METODY

Ke zjištění našeho výzkumného cíle jsme se rozhodli využít design kvantitativní. Umožňuje nám zaměřit se na široké spektrum výzkumného souboru a zkoumat danou problematiku na základě dotazníkového šetření. Vzhledem k porovnávání dílčích charakteristik souboru se jedná o srovnávací studii. Výsledky tak můžeme analyzovat pomocí statistických metod. Kromě toho jsme část výpovědí (otevřené otázky a výpovědi z pilotní studie) zpracovali kvalitativně prostřednictvím otevřeného kódování a výsledky pak prezentujeme jako četnosti jednotlivých typů odpovědí.

6.1 Testové metody

K ověření výše stanovených hypotéz jsme se rozhodli do dotazníkové baterie zařadit 3 dílčí škály. Na prozkoumání materialistické orientace respondentů využíváme škálu materialistických hodnot (Materialistic Values Scale, MVS; Richins, & Dawson, 1992). Pro průzkum míry postojů k životnímu prostředí používáme škálu nového ekologického paradigmatu (New Ecological Paradigm, NEP; Dunlap et al., 2000) a ke zkoumání environmentálních projevů chování jsme zvolili upravenou verzi škály obecného ekologického chování (General Ecological Behavior; GEB, Kaiser, 1998). V následujících kapitolách si je blíže charakterizujeme.

6.1.1 Škála materialistických hodnot (Materialistic Values Scale, MVS)

První škála pro měření materialistických hodnot (Materialistic Values Scale; Richins, & Dawson, 1992) byla vytvořena na počátku 90. let 20. století. Důvodem jejího vzniku byla velmi slabá nabídka metod, které by zkoumaly hodnotový systém obyvatel ve spotřební společnosti. Její první verze je složena z 18 položek zaměřujících se na tři hlavní komponenty materialismu, které Richinsová a Dawson definovali jako centrálnost, úspěch a štěstí. Komponenta centrálnosti, která je tvořena 7 položkami, v sobě zahrnuje přitažlivost – materialisty pudí k tomu, aby uprostřed jejich zájmů byly hmotné předměty. Díky tomu materialisté hodnotí sami sebe a své okolí na základě množství nebo prestiže

jejich materiálních statků. Tím se vyznačuje druhá komponenta se 6 položkami – úspěch. Poslední komponentu s 5 položkami představuje štěstí, kterého se materialisté snaží dosáhnout skrze nabývání majetku. Konečných 18 položek zahrnutých do inventáře bylo vytvořeno na základě informací z odborné literatury, znalostí odborníků a shromážděním výpovědí od veřejnosti. Vybrané položky vykazují v původním výzkumu vhodnost k měření na základě přijatelných výsledků o reliabilitě a rovněž vykazují dobré výsledky ve faktorové analýze, která také objevila tři výše uvedené subškály. Výzkumníci pomocí různých měření pro celou škálu pak uvádějí Cronbachovu alfu mezi hodnotami 0,80–0,88. Jednotlivé subškály vycházejí povětšinou v rozmezí od 0,71 do 0,83. Každé tvrzení bylo měřeno s pomocí Likertovy škály, jejíž slovní popisky jsme zanechali i pro náš výzkum, kromě hodnoty prostřední. Tu jsme upravili z názvu „neutrální“ na „nemohu se rozhodnout“. Z celkového počtu se uvádí 7 položek jako inverzních.

Jelikož položky z dotazníku nejsou oficiálně přeložené do češtiny, po prozkoumání dostupných prací, většinou diplomových, jsme našli tři práce, v nichž byl použit překlad těchto položek. Tyto tři překlady jsme následně mezi sebou porovnali společně s originální anglickou verzí a vybrali jsme takové znění položek, které odpovídalo anglickému překladu nejlépe, a zároveň bylo stylisticky srozumitelné pro české čtenáře. Po proběhnutí pilotní studie jsme na našem výběru provedli ještě drobné úpravy tak, aby položky stále korespondovaly s původním zněním tvrzení. Znění dvojice položek vybraných v každé subškále si můžete prohlédnout v tabulce č. 1.

Tab.1: Subškály MVS a vybrané položky

Škála	Ukázka položek
Úspěch	Obdivuji lidi, kteří vlastní drahé domy, auta a oblečení. Nevěnuji moc pozornosti hmotnému majetku, který vlastní druzí lidé. (inverzní)
Centralita	Obvykle nakupuji pouze věci, které potřebuji. (inverzní) Nakupování věcí mi dělá velkou radost.
Štěstí	Mám všechny věci, které opravdu potřebuji, abych si mohl/a užívat život. (inverzní) Byl/a bych šťastnější, kdybych si mohl/a dovolit koupit více věcí.

6.1.2 Škála nového ekologického paradigmatu (New Ecological Paradigm, NEP)

Druhou škálu, kterou pro náš výzkum využíváme, představuje škála NEP, překládaná též jako „Nové ekologické paradigma“ (New Ecological Paradigm; Dunlap et al., 2000). Dunlap byl již u vzniku první škály v roce 1978, avšak kvůli proměně společenského smýšlení ji považoval za nedostatečnou. Škála stojí v protikladu k obecnému dominantnímu smýšlení ve společnosti, aby rozlišila, jaký postoj zaujímá jedinec vůči planetě, přírodě a postavení člověka samotného v tomto světě. Často bývá ve výzkumech uváděna ke zjištění celkového postoje k prostředí. Odráží však nejen postojové, ale i hodnotové stanovisko, díky svým jednoznačným a obecným tvrzením. Její základní myšlenka je taková, že prostřednictvím celostního pohledu na svět směřuje k rozlišování dalších specifitějších přesvědčení, kterými je člověk utvářen. Jiné její obměny využívají výzkumníci z celého světa na různých druzích populace v odlišných státech. Co se týče složení NEP, Dunlap také upozorňuje, že v každé studii je třeba brát zřetel na možné vyvstávající kategorie, které NEP může měřit.

Původní 12 položkovou škálu výzkumníci rozšířili o další tři nové položky. Výzkumu se zúčastnilo 676 respondentů. Sedm ze současných 15 položek je inverzně položených. Výzkumníci využili k měření postojů škálu Likerta, jejíž třetí hodnotu s označením „nejsem si jistý“ jsme v naší práci zaměnili za text „nemohu se rozhodnout“. V původním výzkumu označilo tímto „*postojem nad 20 % respondentů položky 1, 4 a 14*“ (Dunlap et al., 2000, 434). Autoři uvádějí pro celou škálu Cronbachovu alfu 0,83 a dávají přednost spíše jednofaktorovému pojetí této škály, který vysvětluje 31,3 % rozptylu. Autoři upozorňují, že výsledky se však mohou odlišovat od původních dat podle různorodosti populace. Dále také uvádějí, že u škály NEP se zjistila nejen kritériální, ale i prediktivní validita ve vztahu k měřeným projevům chování (korelace s chováním vychází 0,31). Co je podstatné pro naši práci, že i vzdělání může podle autorů mít na výsledky NEPu určitý vliv.

Ani tento dotazník nebyl standardizován na české populaci, proto jsme k jeho překladu využili rovněž předložené překlady v jiné dostupné literatuře. Porovnávali jsme dva překlady s anglickou původní verzí a opět jsme hleděli na to, aby byl do největší míry zachován jak původní význam, tak srozumitelnost pro respondenty v českém jazyce. Po pilotním průzkumu jsme zhodnotili celkovou srozumitelnost dotazníku. Největší potíže pro pochopení vykazovala položka s dvojitým zápořem: „Human ingenuity will insure that we

do not make the Earth unlivable“, kterou jsme nakonec upravili na větu: „Díky lidské vynalézavosti máme zaručeno, že naše planeta bude obyvatelná i nadále“. Níže v tabulce č. 2 jsou zobrazeny některé položky škály NEP.

Tab. 2: Vybrané položky škály NEP

Škála	Ukázka položek
	Počet obyvatel se blíží k limitu, který země může uživit.
	Země nabízí spoustu přírodních zdrojů, musíme se jen naučit, jak je využít.
	Lidé mají právo upravovat přírodu tak, aby vyhovovala jejich potřebám. (inverzní)
	Rovnováha v přírodě je tak silná, aby zvládla dopady činností moderní průmyslové společnosti. (inverzní)

6.1.3 Škála obecného ekologického chování (General Ecological Behavior, GEB)

Poslední škálu, kterou využíváme v našem výzkumu, tvoří škála měřící obecné ekologické chování (General Ecological Behavior, Kaiser, 1998). Byla vytvořena kvůli nedostatku vhodných metod, které by měřily pouze jednu oblast ekologického chování. V tomto případě se zaměřuje na celkové chování člověka, které se však dle autora může lišit podle různorodosti okolností a situačních vlivů. Dotazník byl v Kaiserově výzkumu distribuován ve třech vlnách, s tím, že pokaždé se účastnili dotazování respondenti z předešlé vlny. Výsledky jsou prezentovány na 445 respondentech s počáteční věkovou hranicí 20 let. Celkem 40 položek, které jsou v dotazníku obsaženy, je rozvrženo do 7 subškál, které se zaměřují mimo jiné na vlivy prosociálního chování nebo na zacházení respondentů s odpadem.

Respondenti odpovídali pomocí dichotomických odpovědí buďto „ano“ nebo „ne“. Pro naši práci jsme zvolili odlišnou škálu odpovědí, která cílila spíše na míru zastoupení jednotlivých projevů chování z hlediska času. Hodnoty byly sestaveny od nejčastěji po nejméně zastoupené chování; tedy „velmi často“, „často“, „zřídka“ a „nikdy“. Zároveň jsme se do výběru zařadili i možnost „neumím odpovědět“, protože si respondent nemusí být jistý, jak se v jednotlivých případech chová. Abychom předešli případným nedorozuměním ohledně neurčitých hranic odpovědí, bylo respondentům zadáno procentuální zastoupení u jednotlivých odpovědí, tedy v jakém rozpětí procent mají každé z projevů chování zastoupeno: „velmi často“ = 75 % a více případů; „často“ = 50 % - 74 % případů; „zřídka“ = 20 % - 49 % případů, „nikdy“ = 0 % - 19 % případů.

Vzhledem k nadměrné délce dotazníku jsme byli nuceni ho poupravit tak, aby více odpovídal záměru našeho výzkumu a cílové populaci. Původně 7položkovou škálu zaměřující se na ekologicky uvědomělé chování spotřebitelů jsme zredukovali na 1 položku, která zní: „Na úklid využívám prostředky šetrné k přírodě (např. ocet, jedlá soda, prostředky označené jako 'Ekologicky šetrné výrobky', apod.).“ Část položek jsme vytvořili na základě výzkumu v bakalářské práci M. Jurečka (2019), z jehož úpravy GEB škály jsme se inspirovali. Zároveň jsme dotazník doplnili otázkami tak, aby korespondovaly s tematickými okruhy, které jsme si vyčlenili na základě prostudované literatury ohledně dobrovolné skromnosti a environmentálního chování (Krajhanzl, 2014; Librova, 1994). Určili jsme si 6 kategorií: třídění/obaly; volnočasové chování; jídlo/potraviny; vědomá šetrnost; transport a spotřební chování. Každá kategorie pak obsahovala 2 tvrzení kromě kategorie transportu. Tabulka č. 3 zobrazuje některé položky naší upravené GEB škály.

Tab. 3: Vybrané položky škály GEB

Škála	Ukázka položek
	Po jídle vyhazují zbytky. (inverzní)
	Na úklid využívám prostředky šetrné k přírodě (např. ocet, jedlá soda, prostředky označené jako 'Ekologicky šetrné výrobky', apod.).
	Pokud je to možné, při cestování po okolí (okolo 15 km) používám veřejnou dopravu, jedu na kole nebo jdu pěšky.
	Za poslední rok jsem se aktivně zapojil/a do akcí podporujících životní prostředí.

Po úpravě a překladu položek jsme přešli k samotnému sestavení dotazníku. Jednotlivé škály jsme za sebou seřadili tak, aby na jednodušší tvrzení odpovídali respondenti na začátku dotazníku a na složitá tvrzení na jeho konci. Tento krok považujeme za důležitý kvůli udržení a zvyšování motivace respondentů k vyplňování dotazníku. Položky NEPu jsme umístili na konec dotazníku z toho důvodu, aby respondenty co nejméně ovlivňovaly při hodnocení zbylých tvrzení. Celkový inventář byl zároveň doplněn o sociodemografické otázky týkající se pohlaví, věku, práce, brigády a studia, nejvyššího dosaženého vzdělání, kraje, trávení času, příjmu, pohledu na finanční situaci a počtu dětí. Dotazník je k dispozici k nahlédnutí v příloze č. 3.

7 SBĚR DAT A VÝZKUMNÝ SOUBOR

V této kapitole si přiblížíme, jakým způsobem jsme postupovali při sběru dat, blíže si popíšeme průběh a důvody pilotní studie a představíme si náš výzkumný soubor.

7.1 Pilotní studie

Před oficiálním sběrem dat proběhla pilotní studie během Noci vědců pořádané Univerzitou Palackého dne 27. září 2019, která čítala 29 respondentů ve věku 13-30 let. Zároveň byl dotazník rozeslán 12 respondentům s žádostí o komentář a hodnocení k dotazníku. Cílem této pilotní studie bylo nejen prozkoumání soudržnosti dotazníku, ale především zjištění srozumitelnosti položek a celkového uživatelského komfortu při vyplňování. Komentáře k jednotlivým položkám, škálám a průvodní žádosti respondenti vyplňovali na konci dotazníku. Na základě analýzy získaných dat jsme u vybraných položek upravili jejich znění tak, aby stylisticky více odpovídalo čtenářskému komfortu české populace. Zároveň jsme vyřadili otázku „Jakým způsobem byste své blízké inspirovali, aby se chovali přívětivěji k životnímu prostředí?“, jejíž význam jsme zhodnotili jako vedlejší vzhledem k rozsáhlým záměrům cílů výzkumu. Získaná data se nám však zdála cenná, proto jsme je vyhodnotili a využíváme je k doplnění výzkumné problematiky (viz kapitola 8.4).

7.2 Sběr dat

Po těchto krocích byla vypracována online verze dotazníku ve formátu Google Forms. Tento formát online dotazníku jsme zvolili vzhledem k jeho strukturovanosti a přehlednosti. Umožnil nám rozčlenit dotazník na části a dopředu přesně vymezit věkové rozdělení populace. Sběr dat tak probíhal v internetovém prostředí v několika vlnách od 1. listopadu 2019 do 31. prosince 2019. Dotazník, společně s příloženou žádostí o jeho vyplnění, byl umístěn na sociální síť Facebook do několika různých facebookových skupin. Zároveň byly rozesílány žádosti o pomoc s rozšířením dotazníku do soukromých

zpráv uživatelů facebooku. Data jsme tedy sbírali na základě příležitostného výběru a metody sněhové koule, abychom dosáhli plošného sběru dat (Ferjenčík, 2010).

7.3 Popis výzkumného souboru

Nakonec se nám podařilo sebrat data od 252 respondentů. Věkový rozptyl souboru se pohyboval od 18 do 26 let. Spodní hranice odpovídá hranici vynořující se dospělosti a zároveň dovršení právní dospělosti v České republice. Horní hranici jsme stanovili z toho důvodu, že v České republice je do 26 let možné nabývat statusu studenta, a rovněž tito respondenti stále zapadají do vymezení vynořující se dospělosti. 3 respondentky jsme byli nuceni vyřadit kvůli tomu, že jsou v současné době na rodičovské dovolené. Předpokládáme, že starost o zabezpečení dítěte v této době vykazuje zvýšení finančních nákladů spojených s jeho výchovou a zajištěním základních potřeb. Data naměřená ve škále materialismu by tak mohla být kreslená. K analýze dat jsme tak využili odpovědi od 249 respondentů. Soubor jsme nakonec pro testování některých hypotéz rozdělili na tři hlavní skupiny: studenty bez brigády, studenty s brigádou a mladé pracující. Vzhledem k tomu, že na sociálních sítích neexistují skupiny, které by slučovaly dohromady skupinu pracujících, je tento soubor zastoupen v nejnižší míře.

Ačkoliv jsme získali data od poměrně rozsáhlého množství respondentů, reprezentativnost souboru může být narušena zvýšeným zájmem respondentů o dané téma a zaměřením se na populaci pouze v internetovém prostředí. Co se týče zastoupení respondentů v jednotlivých krajích, poměrně vyvážené soubory poskytly Královéhradecký a Olomoucký kraj (přibližně 19–23 %). Z každého kraje soubor zahrnoval nejméně 2 respondenty. Zobecnitelnost výsledků na celkovou populaci mladých v ČR ale není možná.

Charakteristiky populace z pohledu věku jsou zaznamenány v tabulce č. 4. V rámci zaměření výzkumu jsme nelpěli na vyváženosti pohlaví. Vzhledem k prozkoumání populace skrze sociodemografické otázky zařazujeme v tabulce č. 5 procentuální zastoupení respondentů v jednotlivých kategoriích. Protože se naše hypotézy zaměřují na specifické skupiny, a to na mladé pracující (N = 65), studenty s brigádou (N = 108) a studenty bez brigády (N = 76), rozdělili jsme zastoupení v jednotlivých kategoriích každé otázky podle těchto skupin. Z důvodu velkého množství skupin podle výše příjmu jsme se rozhodli rozčlenit respondenty tímto způsobem podle jejich dominantního zaměření, kterým je buď práce nebo škola, případně škola ve spojení s brigádou. Většina respondentů

měla v době sběru dat maturitu. Studentský příjem se pohyboval nejčastěji do 10 000 Kč, kdežto u mladých pracujících do 25 000 Kč. Ve městě trávili mladí většinu svého času, a to bez ohledu na to, zda primárně žili ve městě nebo na venkově. V tabulce je tato oblast zaznačena pod sekci „trávení času“ a pro lepší porozumění uvádíme příklad. Spojení „venkov_město“ značí, že „první venkov“ odkazuje na bydliště respondenta, „druhé město“ představuje místo, kde tráví většinu svého času.

Tab. 4: Popisné statistiky mužů a žen z hlediska věku

	Počet	Průměr	Směr.od.	Min.	Max.
Muži	98	22,30	2,00	18	26
Ženy	151	22,42	2,14	18	26
Celkem	249	22,37	2,08	18	26

Tab. 5: Četnosti podle statusu v závislosti na popisných kategoriích

		Studenti bez brigády	Studenti s brigádou	Mladí pracující	Celkem
Pohlaví	Muži	10 %	15 %	14 %	39 %
	Ženy	20 %	29 %	12 %	61 %
Vzdělání	Základní	0 %	2 %	0 %	2 %
	Střední bez maturity	1 %	0 %	3 %	4 %
	Střední s maturitou	23 %	26 %	12 %	61 %
	Vyšší odborné	0 %	0 %	0 %	0 %
	VŠ – Bc. titul	6 %	14 %	4 %	24 %
	VŠ – dokončené	1 %	2 %	6 %	9 %
Trávení času	Venkov_Venkov	3 %	4 %	7 %	14 %
	Venkov_Město	7 %	11 %	2 %	20 %
	Město_Město	19 %	27 %	15 %	61 %
	Město_Venkov	1 %	2 %	2 %	5 %
Příjem	Méně než 5 000 Kč	13 %	10 %	0 %	23 %
	5 001 - 10 000 Kč	15 %	19 %	1 %	35 %
	10 001 - 15 000 Kč	2 %	9 %	2 %	13 %
	15 001 - 20 000 Kč	0 %	4 %	8 %	12 %
	20 001 - 25 000 Kč	0 %	1 %	8 %	9 %
	25 001 - 30 000 Kč	0 %	0 %	3 %	3 %
	Více než 30 001 Kč	1 %	0 %	4 %	5 %
Celkem	Počet celkem	30 %	44 %	26 %	100 %

Pozn.: Odchyly do 1 % při výpočtu celkově získaných procent jsou v toleranci z hlediska zaokrouhlování.

7.4 Etické hledisko a ochrana soukromí

Vzhledem k povaze výzkumného souboru v našem výzkumu je neopomenutelnou součástí této kapitoly rovněž ochrana soukromí respondentů a zajištění etických standardů. Protože data byla získávána prostřednictvím online dotazníku, byla zaručena jejich anonymita. Ujistění o anonymitě dat jsme samozřejmě uvedli v průvodní žádosti o vyplnění dotazníku, kde jsme zároveň respondenty upozornili na dobrovolnost vyplňování. Respondenti měli možnost od výzkumu odstoupit. V dotazníku neuváděli žádná citlivá data a byl jim poskytnut prostor pro případné poznámky k dotazníku. Zároveň mohli na konci dotazníku zanechat své emailové adresy pro pozdější zaslání výsledků práce. Na případné otázky se mohli ptát na emailové adrese výzkumníka práce.

V průběhu výzkumu tak nebyla porušena etická ani morální práva respondentů. V dotazníku nedošlo ke klamání ani jinému obelhávání respondentů. K ujistění a zajištění psychologického bezpečí jsme doplnili průvodní žádost dostatkem informací o cílech výzkumu a vyjádřením vděčnosti za jejich účast.

8 PRÁCE S DATY A JEJÍ VÝSLEDKY

V této kapitole se pokusíme přiblížit čtenáři, jakým způsobem bylo sebranými daty nakládáno a jaké výsledky data odrážejí. Sběr odpovědí od respondentů byl zaznamenáván díky aplikaci Google Forms do programu Microsoft Excel. V něm se data následně přepisovala pro větší přehlednost do číselné podoby. Také proběhlo jejich čištění. Z důvodu povinnosti vyplnit každou odpověď v dotazníku jsme nebyli při sběru zatíženi chybějícími hodnotami, proto jsme vyřadili pouze data kvůli nevhodnosti respondentek (viz výše). Data jsme roztřídili podle jednotlivých dotazníků a některé údaje jsme překódovali do srozumitelnější podoby. Zároveň jsme převedli původní hodnoty inverzních položek na opačné hodnoty. Následně jsme data vyhodnocovali pomocí programu Statistica. Před vyhodnocováním jednotlivých hypotéz jsme provedli na každém dotazníku zvlášť faktorovou analýzu a analýzu položek. Otevřené otázky z pilotní studie a zpětné vazby jsme kódovali příslušnými kódy. Poté jsme je seskupili do kategorií a zaznamenávali jsme si četnost výpovědí v každé kategorii.

Abychom ověřili, zda mají data normální rozdělení, spočítali jsme koeficient výběrové šikmosti pro každou škálu. Normálnímu rozdělení se přiblížila škála MVS, kde výběrová šikmost dosahovala hodnoty 0,39, což považujeme stále za adekvátní. Proto jsme se škálou dále pracovali pomocí parametrických t-testů. Zároveň se normální rozdělení zachovává u škály GEB. V jejím případě se výběrová šikmost pohybuje u hodnoty 0,29, proto k jejím výpočtům využíváme taktéž parametrické t-testy. Škála NEP vykazuje ovšem výběrovou šikmost s hodnotou -0,95. Z toho důvodu jsme pro vyhodnocování dat zvolili neparametrické testy.

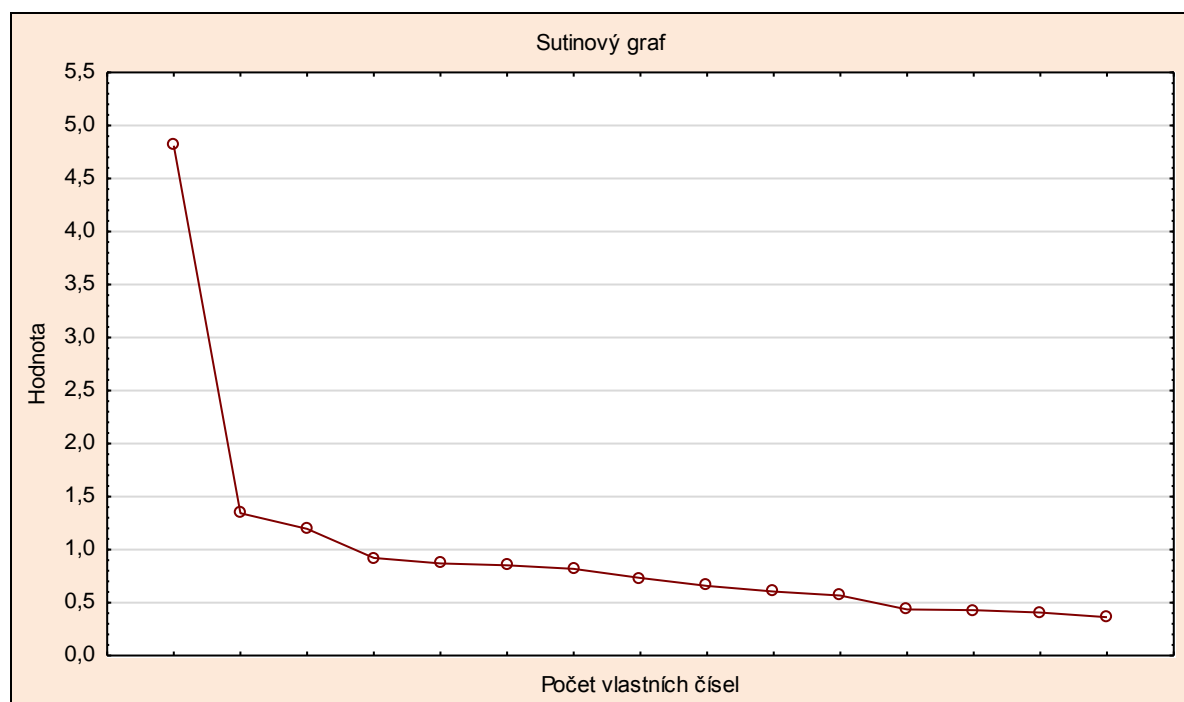
8.1 Faktorová analýza

Na všech škálách v našem dotazníku bylo potřeba provést faktorovou analýzu, abychom zjistili, jak se škálami pracovat v dalších krocích. Pro její výpočet jsme zvolili konkrétně metodu hlavních os. Dále jsme u každé škály zjišťovali její vnitřní konzistenci pomocí koeficientu Cronbachovy alfy a škály jsme podrobili položkové analýze.

8.1.1 Faktorová analýza škály NEP

Při vyhodnocování škály NEP pomocí metody hlavních os jsme objevili jeden hlavní faktor škály (viz sutinový graf na Obr. 1). Ačkoli např. Krajhanzl et al. (2018) se svými kolegy představují NEP jako škálu se 4 faktory, Dunlap et al. (2000) upozorňuje, že se škálou je třeba pracovat individuálně vzhledem k jedinečnosti každé populace, a tudíž je možné s ní pracovat i jako s jednofaktorovou.

Po zhodnocení reliability škály NEP jsme došli k výsledku koeficientu Cronbachovy alfy 0,83. Vnitřní konzistenci škály vnímáme jako uspokojivou. Na základě zjištění korelace jednotlivých položek s ostatními položkami škály jsme však objevili výrazný nesoulad korelace u položky „Země nabízí spoustu přírodních zdrojů, musíme se jen naučit, jak je využít“, která vykazovala hodnotu pod hladinou 0,1. Z toho důvodu jsme ji vyřadili. Následný výpočet vnitřní konzistence se zvýšil na přijatelnou hodnotu 0,84.

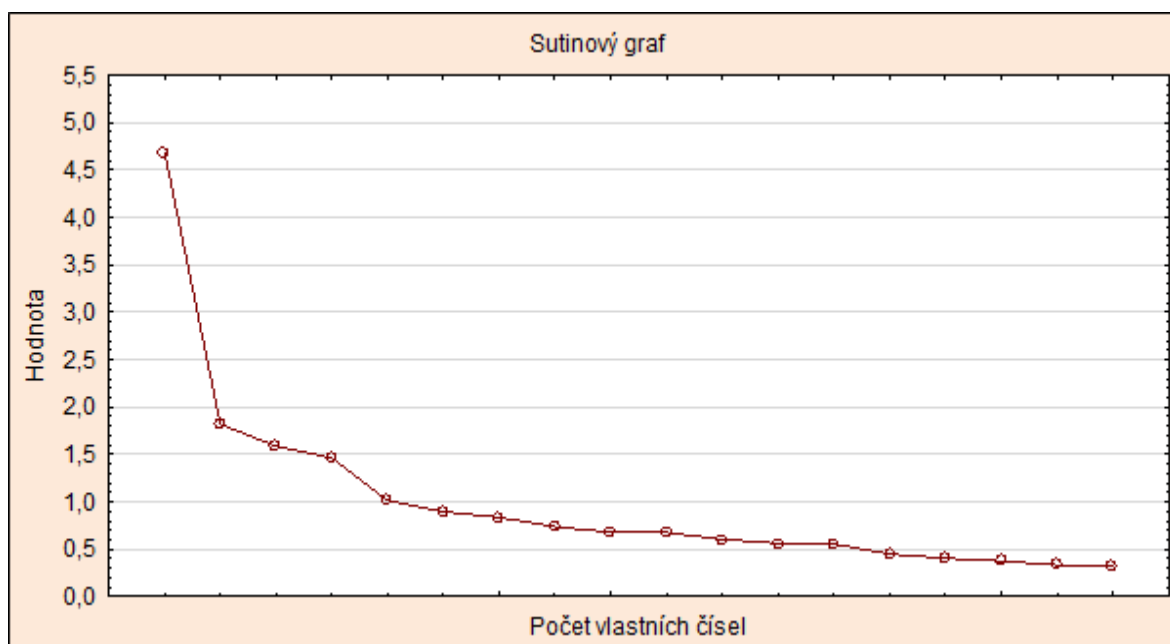
Obr. 1: Škála NEP – Sutinový graf

8.1.2 Faktorová analýza škály MVS

Škálu MVS jsme rovněž nechali podrobit faktorové analýze. Ačkoliv Richinsová a Dawson (1992) sice manipulují se třemi faktory, v našem výzkumu nám sutinový graf vykazuje spíše jeden hlavní faktor a další tři, které se pohybují nad hodnotou 1,5. Metoda hlavních os však odráží faktory dva. Vzhledem k nepatrným odlišnostem mezi dalšími

třemi faktory a tzv. „sutí“ nám však připadá přehlednější, a pro interpretaci dat vhodnější, volba jednoho hlavního faktoru.

Na škále MVS jsme taktéž zjišťovali reliabilitu na základě vnitřní konzistence. Cronbachova alfa vykazovala hodnotu 0,82 a korelace jednotlivých položek se nepohybovala pod hladinou 0,23. Z těchto důvodů můžeme o škále MVS hovořit jako o spolehlivém nástroji pro náš výzkum.

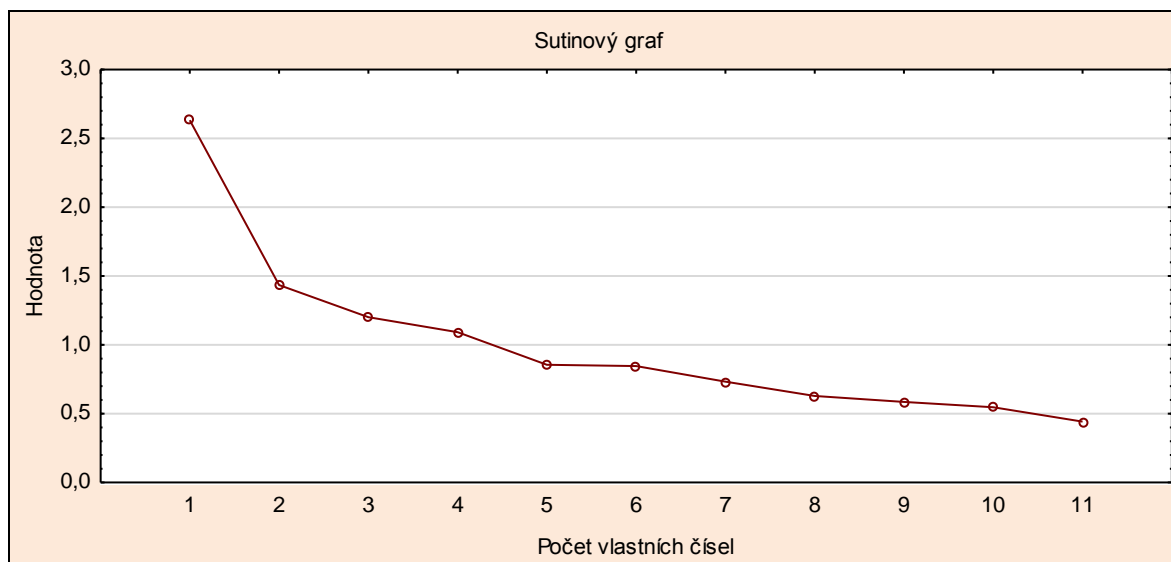

Obr. 2: Škála MVS – Sutinový graf

8.1.3 Faktorová analýza škály GEB

Faktorovou analýzu jsme provedli i na GEB škále. Sutinový graf i v tomto případě ukazuje na 4 faktory s vlastním číslem vyšším než 1, metoda hlavních os však opět poukazuje na 1 faktor. Vzhledem k počtu položek s ní budeme pracovat jako s jednofaktorovou.

U této škály ukázal výpočet vnitřní konzistence na nižší hodnotu Cronbachovy alfy 0,62. Jak bylo vidět z analýzy položek, položka č. 8 „Sleduji slevové akce a podle nich nakupuji“ velmi podhodnocuje tuto reliabilitu. Rozhodli jsme se jí proto vyřadit. Po vyřazení této položky nám vzrostla Cronbachova alfa na hodnotu 0,66, i korelace mezi jednotlivými položkami se zvýšila. V dalších krocích jsme pracovali tedy jen s 10 položkami.

Obr. 3: Škála GEB – Sutinový graf

8.2 Výsledky výzkumu

V této části se už dostáváme ke statistickému ověření hypotéz. K ověření hypotéz H1 – H3 jsme využili Pearsonův korelační koeficient. Pouze tyto hypotézy jsme vztahovali k celému souboru ($N = 249$). Hypotézu H4 jsme ověřovali vzhledem k nenormálnímu rozdělení dat u škály NEP pomocí neparametrického Mannova-Whitneyova U-testu. Pro zhodnocení míry účinku zde využíváme ukazatel AUC. K ověření hypotéz H5 – H8 jsme zvolili parametrický t-test pro dva nezávislé výběry, protože jednotlivé skupiny (mladí pracující, studenti s/bez brigádou/y) k sobě nemají závislou vazbu. Jako míru účinku uvádíme Cohenovo d. Zároveň chceme zmínit, že hypotézy H6, H7 a H8 jsou v podstatě párová porovnávání, takže je potřeba korigovat hladinu alfa, na níž jsou výsledky porovnávány, kvůli riziku kumulace alfa chyby. Pro zjednodušení tak v případě těchto tří hypotéz uvádíme $\alpha = 0,01$; ostatní hypotézy jsme vyhodnocovali na hladině $\alpha = 0,05$. Nakonec poslední hypotézy H9 – H11 jsme testovali Spearmanovým korelačním koeficientem vzhledem k ordinálním proměnným.

H1: Existuje souvislost mezi výsledky dotazníku MVS a NEP.

Provedli jsme výpočet Pearsonova korelačního koeficientu, který ukazuje na negativní středně silnou korelaci ($r = -0,31$; $p < 0,001$) mezi materialismem a postoji k životnímu prostředí. Výsledná p-hodnota odráží velmi vysoce signifikantní vztah.

H2: Existuje souvislost mezi výsledky dotazníku MVS a GEB.

U zkoumání souvislostí mezi materialismem a ekologickým chováním jsme taktéž využili k výpočtu Pearsonův korelační koeficient. Výsledky poukazují na středně silný vztah v záporném směru, na p-hodnotě můžeme pozorovat velmi vysoce signifikantní vztah mezi materialismem a ekologickým chováním ($r = -0,47$; $p < 0,001$).

H3: Výsledky dotazníku NEP a GEB spolu pozitivně korelují.

Rovněž pro zjištění souvislosti mezi postoji k životnímu prostředí s ekologickým chováním jsme použili Pearsonův korelační koeficient. U těchto škál jsme našli středně silný vztah v pozitivním směru. Z výsledku p-hodnoty je vidět velmi vysoce signifikantní vztah ($r = 0,35$; $p < 0,001$).

Výše testované hypotézy se vztahují na celý soubor respondentů ($N = 249$). Pro doplnění informací uvádíme k hypotézám H1 – H3 tabulku č. 6, ve které jsou zaznamenány korelace mezi jednotlivými škálami ve vztahu k námi vytvořeným skupinám respondentů.

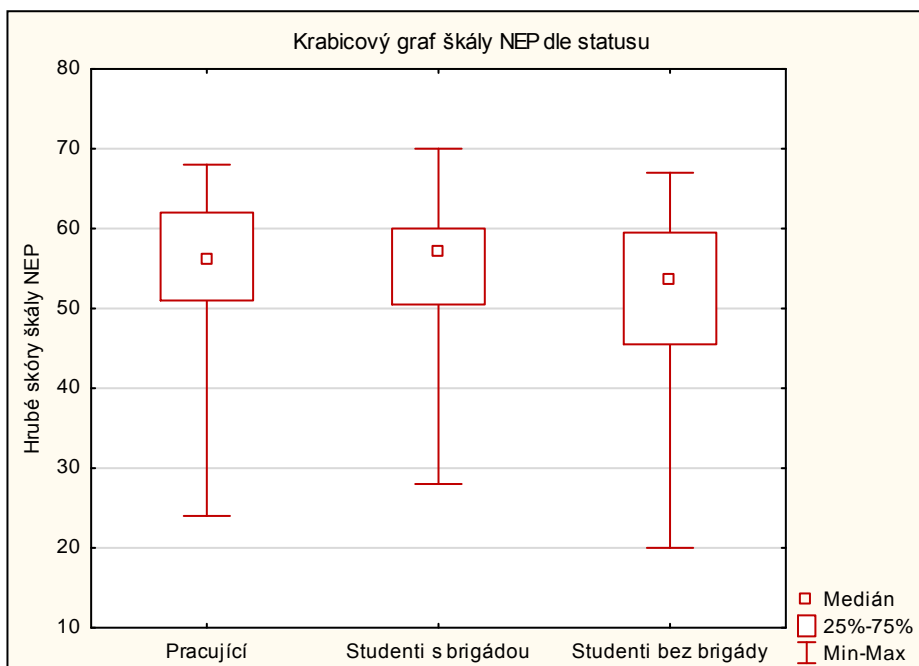
Tab. 6: Přehled korelací škál v závislosti na statusu respondenta

	Studenti bez brigády	Studenti s brigádou	Pracující
MVS x NEP	-0,26*	-0,30**	-0,40***
MVS x GEB	-0,46***	-0,47***	-0,50***
GEB x NEP	0,49***	0,21*	0,44***

Pozn.: U jednotlivých korelací jsou zobrazeny statistické významnosti podle výše p-hodnoty; $p < 0,05$ *; $p < 0,01$ **; $p < 0,001$ ***.

H4: Studenti bez brigády vykazují v dotazníku NEP vyšší skóre než mladí pracující.

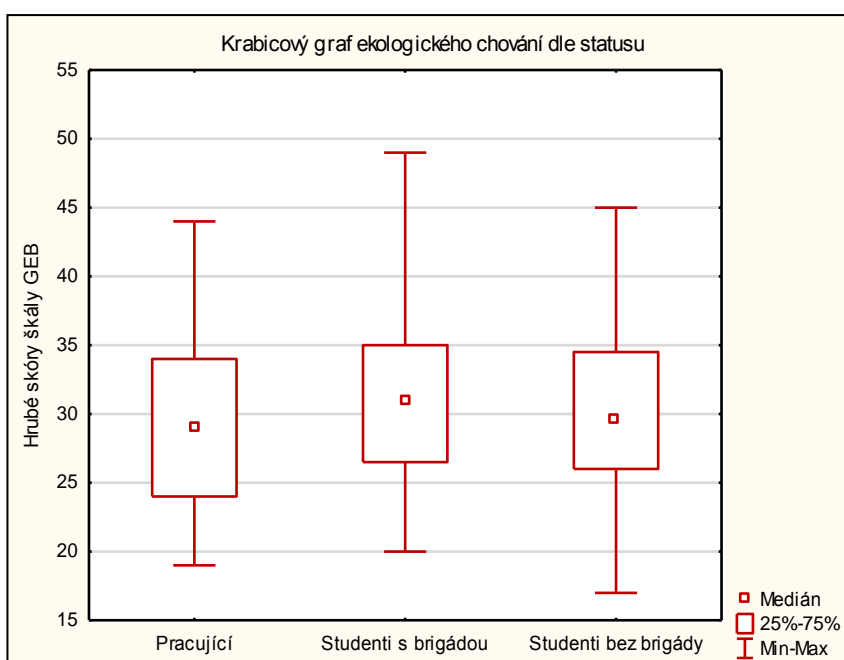
Pro zjištění hypotézy jsme rozdělili respondenty podle statusu na pracující a studenty bez brigády. K výpočtu jsme zvolili neparametrický Mann – Whitneyův U test. Výsledky ukazují, že mezi skupinou studentů bez brigády ($N = 76$) a mladými pracujícími ($N = 65$) dosahují naopak pracující nepatrně vyšších skóre, což můžeme pozorovat i na krabicových grafech níže. Testové statistiky vycházejí následovně: $U = 1962$; $p = 0,98$; $Z = -2,10$. Hodnota míry účinku AUC ($AUC = 0,4$) nám naznačuje možnou pravděpodobnost, že náhodně vybraný jedinec ze skupiny studentů bez brigády bude dosahovat vyšších hodnot ve spočítaných skórech škály NEP než náhodně vybraný jedinec ze skupiny mladých pracujících.

Pozn.: Krabicové grafy jsou sestaveny na všech 3 skupinách k doplnění informací. K hypotéze 4 se prostřední krabicový graf pro studenty s brigádou přímo nevztahuje.

H5: Existuje rozdíl v odpovědích dotazníku GEB u mladých pracujících a studentů bez brigády.

K prozkoumání ekologického chování mezi skupinami pracujících a studentů bez brigády jsme zvolili parametrický t-test pro dva nezávislé výběry. Výsledné hodnoty vypadají následovně: $t(139) = -0,5$; $p = 0,62$; $d = -0,8$.

Pozn.: Krabicové grafy se týkají všech 3 skupin. Hypotéza 5 nebyla testována u studentů s brigádou, krabicový graf je zde pro doplnění informací.

H6: Studenti s brigádou vykazují v dotazníku MVS vyšší skóry než studenti bez brigády.

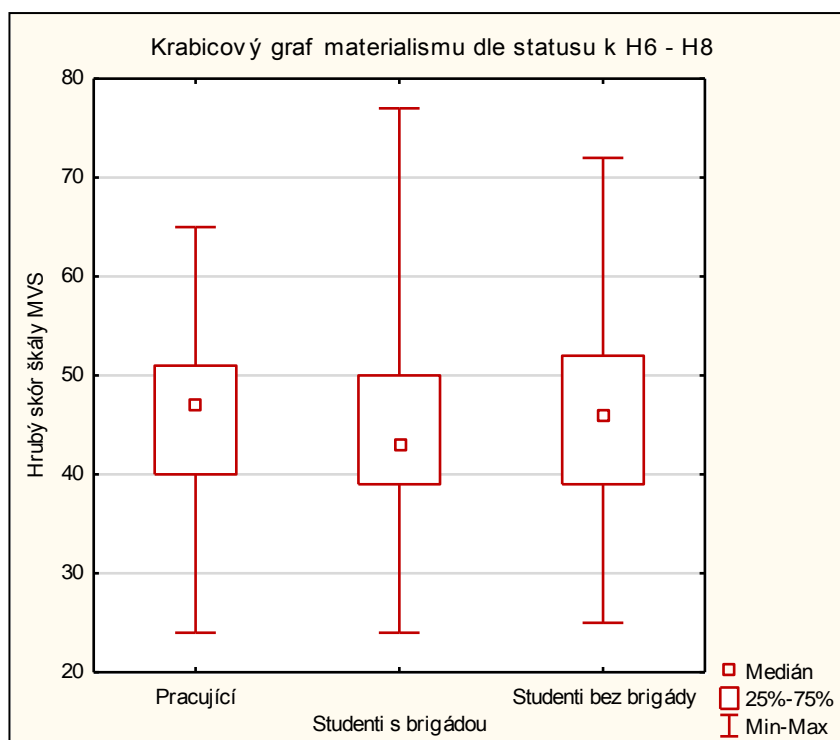
Zde jsme rozdělili náš soubor studentů podle toho, zda si přivydělávají na brigádě. Jejich výpovědi ve škále materialistických hodnot jsme zjišťovali pomocí t-testu pro dva nezávislé výběry. Hodnoty testových statistik jsou: $t(182) = -0,98$; $p = 0,84$; $d = -0,15$.

H7: Mladí pracující vykazují v dotazníku MVS vyšší skóry než studenti bez brigády.

Skóry materialistických hodnot jsme dále měřili parametrickým t-testem pro dva nezávislé výběry u skupin mladých pracujících a studentů bez brigády. Testové statistiky ukazují hodnoty: $t(139) = -0,42$; $p = 0,34$; $d = -0,07$.

H8: Mladí pracující vykazují v dotazníku MVS vyšší skóry než studenti s brigádou.

Tentokrát jsme použili také parametrický t-test pro dva nezávislé výběry, ovšem pro mladé pracující a studenty s brigádou. Výsledky testových statistik: $t(171) = 0,53$; $p = 0,3$; $d = 0,08$.

Pozn.: Krabicové grafy se vztahují k hypotézám H6, H7 a H8, ve kterých byly testovány všechny skupiny dle statusu. Grafy tak odpovídají hypotézám.

H9: Dosažené vzdělání pozitivně koreluje s hrubými skóry škály NEP.

Tuto hypotézu jsme testovali pomocí Spearmanova korelačního koeficientu vzhledem k tomu, že vzdělání představuje ordinální proměnnou. Mezi dosaženým vzděláním a hrubými skóry škály NEP pozorujeme velmi zanedbatelný vztah, čemuž odpovídá i příslušná p-hodnota, $r(247) = 0,03$; $p = 0,3$.

H10: Dosažené vzdělání pozitivně koreluje s hrubými skóry škály GEB.

Zajímá nás dosažené vzdělání respondentů i v souvislosti s ekologickým chováním. Hypotézu jsme zjišťovali prostřednictvím Spearmanova korelačního koeficientu. Zpozorovali jsme též velmi zanedbatelný vztah mezi vzděláním a ekologickým chováním, $r(247) = -0,06$; $p = 0,16$.

H11: Výše příjmu pozitivně koreluje s výsledky dotazníku MVS u mladých pracujících.

K testování hypotézy o souvislosti materialistických hodnot s výší příjmu jsme využili také Spearmanův korelační koeficient, protože i výši příjmu lze považovat za ordinální proměnnou. U mladých pracujících jsme našli slabý vztah s jejich materialistickou hodnotovou orientací a výší příjmu, který podporuje i signifikantní p-hodnota, $r(63) = 0,23$; $p = 0,03$.

8.3 Závěry výsledků statistických hypotéz

Nakonec předkládáme v tabulce č. 7 přehledný záznam o výsledných závěrech přijetí/nepřijetí výše uvedených statistických hypotéz na základě p-hodnot.

Tab. 7: Přehled výsledků hypotéz

Hypotéza	p - hodnota	Závěr
H1: Existuje souvislost mezi výsledky dotazníku MVS a NEP.	$p < 0,001$	Přijímáme.
H2: Existuje souvislost mezi výsledky dotazníku MVS a GEB.	$p < 0,001$	Přijímáme.
H3: Výsledky dotazníku NEP a GEB spolu pozitivně korelují.	$p < 0,001$	Přijímáme.
H4: Studenti bez brigády vykazují v dotazníku NEP vyšší skóry než mladí pracující.	$p = 0,98$	Nemůžeme přijmout.

H5: Existuje rozdíl v odpovědích dotazníku GEB u mladých pracujících a studentů bez brigády.	p = 0,62	Nemůžeme přijmout.
H6: Studenti s brigádou vykazují v dotazníku MVS vyšší skóry než studenti bez brigády.	p = 0,16	Nemůžeme přijmout.
H7: Mladí pracující vykazují v dotazníku MVS vyšší skóry než studenti bez brigády.	p = 0,34	Nemůžeme přijmout.
H8: Mladí pracující vykazují v dotazníku MVS vyšší skóry než studenti s brigádou.	p = 0,3	Nemůžeme přijmout.
H9: Dosažené vzdělání pozitivně koreluje s hrubými skóry škály NEP.	p = 0,3	Nemůžeme přijmout.
H10: Dosažené vzdělání pozitivně koreluje s hrubými skóry škály GEB.	p = 0,16	Nemůžeme přijmout.
H11: Výše příjmu pozitivně koreluje s výsledky dotazníku MVS u mladých pracujících.	p = 0,03	Přijímáme.

8.4 Výsledky výpovědí z pilotní studie

Jak jsme již výše uváděli, součástí dotazníku v pilotní studii byla otázka: „*Jakým způsobem byste své blízké inspirovali, aby se chovali přívětivěji k životnímu prostředí?*“. Otázku se rozhodlo vyplnit 25 z 31 respondentů, z nichž bylo 17 žen a 8 mužů.

Ukazuje se, že polovina respondentů by se snažila druhé inspirovat k ekologickému chování prostřednictvím *svého vlastního příkladu*. Nejčastěji uváděli vlastní iniciativu v třídění odpadu, dále pak nakupování do svých vlastních obalů a nádob nebo nákup tzv. *secondhandového* oblečení. Jako druhou variantu nejčastěji respondenti zmiňovali *přístup k informacím*. Informovanost se zde rozvětňuje do dvou kategorií.

Část respondentů by se pokusila druhé ovlivnit prostřednictvím *diskusních setkání a vedení rozhovorů* na téma problematiky ochrany životního prostředí. Více respondentů by volilo cestu skrze *přednášky a sledování dokumentů*, např. o proměně klimatu. Zároveň by se přikláněli k celkovému *zvýšení zájmu* o tuto problematiku pomocí médií a poskytovali by *informace* o konkrétních krocích, kterými lidé mohou snížit dopad na životní prostředí, např. využívání hromadné dopravy či nakupování ekologických produktů.

3 respondenti by své blízké vedli ke změně pomocí *reálných ukázek přírody*, např. obrázků suchých a vysychajících oblastí nebo znečištěné přírody v jejich blízkosti.

V ideálním případě by respondenti své blízké přivedli do kontaktu přímo s okolním prostředím tam, kde ho znají, aby pocítili, že se jich změna prostředí opravdu dotýká.

3 respondenti vidí jako vhodnou možnost využít *verbálního přesvědčování* druhých. S tím však jedna respondentka zásadně nesouhlasí. Jedna respondentka je rovněž přesvědčena, že její vliv na druhé je velmi slabý, pokud se oni sami ze své vůle nerozhodnou chovat ekologicky.

8.5 Podnětné komentáře k metodám

Vzhledem k tomu, že metody nebyly standardizovány na české populaci, zdá se nám podnětné do souhrnných výsledků zahrnout vyjádření některých respondentů k dotazníku samotnému.

Pro lepší představu čtenáře, z 249 respondentů se 22 vyjádřilo svým názorem k položkám dotazníku. Ke škále měřící pro-environmentální chování se nevyjádřil žádný respondent. U škály materialistických hodnot bylo poukázáno na složitost tvrzení týkajících se původní *subškály štěstí*. Zároveň dva respondenti poukázali na nejednoznačnou interpretaci ve tvrzeních zaměřených na vztah člověka k materiálním objektům. Respondenti argumentují, že někteří lidé vlastní málo věcí, které jsou pro ně důležité a mohou tak být *použity pro dobré účely*.

Výrazná většina nejasností se týkala škály NEP. 3 respondenti argumentovali proti položce „*Lidé byli stvořeni, aby vládli nad zbytkem přírody*“, neboť dle evoluce se lidé vyvinuli. Další problematické položky zahrnují tvrzení o přírodních zákonech, vládou člověka nad přírodou nebo vývoj nových technologií. Ve zpětné vazbě též zazněly připomínky jako: *dají se pochopit z různých úhlů pohledu; nešťastně formulovaná tvrzení; s polovinou otázky souhlasím, s druhou nikoli*. Jeden respondent se vyjádřil, že tvrzení ve škále ukazují na *zjednodušený pohled na svět*.

Řada respondentů by rovněž uvítala komentáře k jednotlivým výpovědím, aby svou odpověď mohli zdůvodnit. Zároveň se někteří respondenti vyjádřili k tomu, že jim dotazník pomohl se nad tématem zamyslet a mohli rozpoutat následnou diskusi na téma klimatických změn a vztahu k životnímu prostředí.

V neposlední řadě předkládáme pro srovnání odlišné pohledy dvou respondentů k problematice vztahu člověka k životnímu prostředí:

Muž (20): „Věřím v budoucnost. Věřím, že díky technologickému pokroku budeme schopni zamezit používání škodlivých zdrojů, dokážeme díky novým materiálům neznečišťovat přírodu v takové míře, jako tomu je nyní. Věřím, že se v lidech probouzí touha starat se o přírodu a myslet na budoucnost. To je cesta, jak přesvědčit lidi, že tu nejsem jenom já, ale že po mně mají na zemi přijít i další.“

Muž (26): „Nepochybně jednou přijde čas, kdy lidstvo vyhyne a s ním i množství současně žijících tvorů. Potom uplyne několik milionů let a na zemi se znovu objeví noví a nádherní tvorové, vyrostou lesy. Lidé jsou pouze havěť. A je malicherné myslet si, že lidstvo něco výrazně změní. Od černobylské katastrofy uplynulo pouhých 30 let a příroda si vzala Pripjat' téměř zpět. Příroda si jako už mnohokrát sama poradí a sjedná pořádek. Nynější situaci bych připodobnil k blechám, které se dohadují o tom, které z nich je pes, na kterém žijí.“

9 DISKUZE

Na následujících stránkách věnujeme pozornost zhodnocení celé výzkumné části, především se zaměříme na rozbor výsledků statistických hypotéz v konfrontaci s poznatky v teoretické části. Zároveň se zmíníme o limitech práce, poukážeme i na její možné přínosy a předložíme některá doporučení pro budoucí výzkumy.

Jedním z hlavních záměrů naší práce bylo prozkoumání vztahů mezi materialistickou hodnotovou orientací, postoji a chováním k životnímu prostředí u skupiny mladých v období vynořující se dospělosti. Výzkumy vztahující se k tomuto životnímu období se v převážné většině případů zaměřují na mladé studující (Arnett, 2000), proto bylo jedním z našich cílů zahrnout do výzkumu i skupinu mladých pracujících. Vztah materialismu k environmentálním postojům popisují někteří autoři jako nepříznivý. K pro-environmentálnímu chování však tak jednoznačný předpoklad nevede. Na jedné straně lze očekávat negativní dopad materialismu (Hurst et al., 2013; Kasser, 2016). Výsledky posledních výzkumů však naznačují i jeho kladný účinek, ačkoliv spíše nepřímou cestou (Kilbourne, & Pickett, 2008; Liobikienė et al., 2020). Jedním z možných ukazatelů odlišnosti se ukazuje zaměření na finanční oblast respondentů (Evers et al., 2018), která se pojí s hodnotami orientovanými na materialismus. U vztahu pro-environmentálního chování a postojů k životnímu prostředí se nalézají souvislosti v pozitivním směru (Bamberg, & Möser, 2007; Otto et al., 2019). Tyto úvahy nás vedly k prozkoumání bližších souvislostí nebo odlišností mezi těmito oblastmi ve skupinách mladých pracujících, studentů s brigádou a studentů bez brigády. Do souvislosti jsme se pokusili zahrnout i vliv vzdělání (Ortega-Egea et al., 2014; Krajhanzl et al., 2018) a výši příjmu (Kasser, 2002; Evers et al., 2018) jako možné vlivné ukazatele pro-environmentálního chování a hodnot. Bylo také nasnadě získat přehled o postojích ke změnám chování směrem k environmentálním hodnotám, které je podle výzkumů možné ovlivnit (Osbaldiston, & Schott, 2011). Zároveň jsme vzhledem k neuskutečněné standardizaci dotazníků GEB, MVS a NEP přistoupili k částečné evaluaci těchto metod.

Diskuse k výsledkům výzkumu

V první hypotéze jsme se zaměřili na předpoklad, že existuje úzký vztah mezi materialismem a environmentálními postoji. Vzhledem k tomu, že rozbor studií na základě metaanalýzy Hursta et al. (2013) upozorňuje na negativní vliv materialismu na environmentální postoje, a zároveň z výzkumu Tanga a Hinsche (2018) vyplývá, že materialismus se může vztahovat k environmentálním postojům i pozitivně, zvolili jsme oboustrannou formulaci hypotézy. Objevili jsme velmi vysoce signifikantní vztah materialismu s postoji k životnímu prostředí. Získaná hodnota korelace ukazuje na středně silnou vazbu v negativním směru vlivu materialismu na environmentální postoje u naší skupiny vynořujících se dospělých, z čehož se přikláníme k výsledkům metaanalýzy Hursta et al. (2013).

U druhé hypotézy vycházíme z podobného předpokladu jako v hypotéze první, tentokrát však ve vztahu materialismu k pro-environmentálnímu chování. I zde lze pozorovat obousměrný vliv materialismu na chování; v pozitivním směru na něj odkazuje jak litevský výzkum Liobikienė et al. (2020), tak výzkumný tým Everse et al. (2018). Z jejich výsledků je patrné, že materialismus může ovlivňovat ekologické chování kvůli ušetření financí, a tedy se váže jen na určité konkrétní prvky chování, např. neplýtvání vodou, energiemi či nepotřebnými předměty. Negativní vliv odhalily opět výsledky metaanalýzy Hursta et al. (2013). K tomuto stanovisku se přikláníme i my, neboť materialismus koreloval negativně s ekologickým chováním i v našem výzkumu. Mladí ještě možná nepocítují takovou potřebu šetřit své finance prostřednictvím neplýtvání energiemi. Částečně se na výsledku může podílet i struktura GEB škály. Položky se nesoustředí jen na projevy pro-environmentálního chování, které souvisejí se šetřením energiemi. Každopádně můžeme říci, že u vynořujících se dospělých se materialismus váže středně silným negativním vztahem k ekologickému chování.

Dále jsme předpokládali již pozitivní vazbu environmentálních postojů k ekologickému chování, která může ukazovat i na prediktivní účinek postojů (Bamberg, & Möser, 2007). Na kladný úzký vztah upozorňuje i metaanalýza, z níž vycházíme výše (Hurst et al., 2013). Tento předpoklad se nám potvrdil. Můžeme vidět středně silný pozitivní vztah mezi environmentálními postoji a ekologickým chováním u vynořujících se dospělých. Z toho usuzujeme, že způsob, jakým nazírají mladí na svět, je do jisté míry může podpořit v ekologickém chování. Nejedná se však o jediný faktor. Postoje k životnímu prostředí a přírodě nabývají různých kvalit (Krajhanzl, 2014) a mohou působit

na odlišné projevy pro-environmentálního chování (Krajhanzl et al., 2018), na což bychom při interpretaci neměli zapomínat.

K doplnění výsledků jsme předložili i porovnání jednotlivých korelací u každé ze skupin vynořujících se dospělých zvláště na základě jejich převažujícího statusu. Za povšimnutí stojí vztah mezi materialismem a ekologickým chováním, který se v jednotlivých skupinách téměř nemění. Dominující status studenta, brigádníka či pracujícího bychom v tomto případě nemuseli zohledňovat, jak předpokládá Arnett (2000). Naproti tomu se ukázalo, že u mladých pracujících má materialismus na environmentální postoje vyšší negativní vliv než u ostatních skupin. Tento efekt se zároveň ukázal u metaanalýzy Hursta et al. (2013), že materialismus u veřejnosti má na jejich postoje vyšší negativní dopad, než tomu je u studentů. Jedním z možných vysvětlení by mohlo být pracovní prostředí, ve kterém se mladí pohybují. Vlastní skupina má vliv na utváření hodnot, které tvoří pevnější vazbu k postojům podobných kvalit (Hines et al., 1986/1987). Proto by u mladých pracujících mohlo docházet k hlubšímu propadu mezi materialistickými hodnotami a environmentálními postoji.

V rámci srovnání korelací environmentálních postojů a chování se objevuje až o polovinu slabší vazba u skupiny studentů s brigádou oproti ostatním skupinám. Vzhledem ke specifčnosti skupiny lze těžko odhadnout, z jakých důvodů došlo právě zde k výraznému propadu. Dalo by se usuzovat na to, že studenti s brigádou se pohybují mezi dvěma vlastními skupinami a jejich postoje by nemusely být tak zpevněné vzhledem k pro-environmentálnímu chování.

V následující hypotéze jsme se inspirovali výsledky metaanalýzy, že environmentální postoje veřejnosti se oproti studentům liší (Hurst et al., 2013). Vzhledem k odlišnému zaměření na cíle obou skupin a zkoumání environmentální identity převážně u studentů (Padilla-Walker, & Nelson, 2017) usuzujeme, že v postojích budou studenti skórovat výše. Tento předpoklad však nemůžeme přijmout. Ze získaných hodnot a krabicových grafů můžeme předpokládat, že efekt by se prokázal, ovšem v opačném směru. Tedy, že pracující by v postojích skórovali výše než studenti bez brigády. Soubor by pak vyžadoval i navýšení respondentů, které by mohlo napomoci k zjištění přesnějších výsledků. Tento úsudek by však musel být předmětem dalších výzkumů.

K mladým pracujícím a studentům bez brigády se vztahuje naše další hypotéza, tentokrát k porovnání jejich pro-environmentálního chování. K předpokladu odlišností nás

vedly nejen vývojové aspekty spojené s identitou (Padilla-Walker, & Nelson, 2017), ale i zaměření se na odlišné životní cíle skupin – u pracujících převážně finanční zajištění (Evers et al., 2018). U našeho výzkumného souboru se rozdíly prokázat nepodařilo. I zde se do výsledků může promítat nerozlišování kategorií jednotlivých projevů pro-environmentálního chování. Zároveň však můžeme vzít v úvahu Arnettův předpoklad, že výsledky týkající se studentů lze v případě ekologického chování zobecnit na celou populaci vynořujících se dospělých (Arnett, 2000).

V následujících třech hypotézách jsme zaměřili pozornost pouze na materialistické hodnoty u všech tří námi definovaných skupin podle jejich statusu. Předpokládáme, že jednou z komponent, která odlišuje dominantní status těchto skupin, je přijímání odměny ve formě finančních částek z různých motivů. Tato odměna vede k uspokojení potřeb jedince (Kasser, 2002). Kvůli tomu jsme zkoumali materialismus ve všech třech skupinách. Ani v jedné z hypotéz náš předpoklad nemůžeme přijmout. Vinu můžeme přičítat nevhodnosti členění skupin. Na základě zjištěných mediánů však můžeme konstatovat, že výše materialismu se u vynořujících se dospělých pohybuje na podobné úrovni bez rozdílu na dominující status; tedy v našem výzkumu v nižší polovině. Orientace na finanční zabezpečení tak nemusí být pro náš soubor významná (Christopher et al., 2004).

Rozhodli jsme se také využít odpovědi na otázku po dosaženém vzdělání, u kterého očekáváme, že s jeho zvyšováním poroste vztah k životnímu prostředí (postoje a chování) (Krajhanzl et al., 2018; Ortega-Egea et al., 2014). Zjištění našeho výzkumu tento předpoklad však nenaznačují. Za možným vysvětlením může stát nízká heterogenita našeho souboru, neboť výsledky předešlých výzkumů z minulých let se vztahují k celé šíři věkové populace.

Nakonec u poslední hypotézy nás zajímala souvislost mezi výší příjmu u mladých pracujících a jejich mírou materialismu, neboť vycházíme z předpokladu, že pro materialisticky orientované jedince jsou peníze jedním ze zdrojů jejich uspokojení (Evers et al., 2018; Kasser, 2002). Výsledky vypovídají o nalezení zanedbatelného vztahu mezi výší příjmu a mírou materialismu a hypotézu jsme tak mohli přijmout. Jaké faktory ve skutečnosti tento vztah ovlivňují, nám není známé. Může se za nimi skrývat snaha o vlastní zabezpečení (Christopher et al., 2004) nebo úsilí dosáhnout osobního úspěchu (Lemrová et al., 2014). Svou roli ve výsledku mohlo sehrát i pohlaví, neboť zde převažoval počet mužů (N = 35) nad ženami (N = 30), na rozdíl od zbytku testovaných hypotéz.

Po rozdělení respondentů do skupin pracujících a studentů se nám značnou část našich předpokladů nepodařilo potvrdit. Jako možné vysvětlení se nabízí, že mezi těmito skupinami jsou odlišnosti jen v opravdu malé míře, a proto jsme nenalezli signifikantní výsledky. V úvahu však musíme zohlednit i nejednotnost souboru, a to hlavně u mladých pracujících. Někteří z nich nastoupili do pracovního procesu po střední škole, část z nich po absolvování vysoké školy. Proces dozrávání identity, přijímání zodpovědnosti a rozhodnutí za své činy a jednání, stejně jako mentální nastavení a vliv skupiny mohou být faktory, ve kterých se skupina liší a které následně ovlivňují jejich vztah k materialistickým hodnotám a postojům k životnímu prostředí.

V neposlední řadě nám zbývá shrnout výsledky výpovědí respondentů k názorům na inspirace svého okolí k pro-environmentálnímu chování. Z výpovědí je patrné, že *naše vlastní chování* by hrálo ve změně k pro-environmentálnímu chování nejzásadnější roli. Jinými slovy jít příkladem a být druhým vzorem, od kterého se mohou ostatní ekologickému chování učit. Tento poznatek však odporuje všeobecnému názoru, který panujeme mezi českým obyvatelstvem, že zodpovědnost za ochranu životního prostředí má přebírat především stát (Krajhanzl et al., 2018). Tato odlišnost může být způsobena formulací otázky nebo se zde ukazuje jiný přístup k ekologické problematice mladé generace.

Zároveň respondenti vnímají jako důležité všeobecnou *vzdělanost* o klimatických změnách a ochraně životního prostředí. K *informovanosti* o problematice životního prostředí by měly přispívat jak podnětné diskuse, tak vliv médií či dokumentárních projekcí. Naše zjištění jsou v souladu s výsledky výzkumů, které naznačují, že skrze intervenční program a diskusní debaty se snižuje zaměření jedinců na materialistické hodnoty (Kasser et al., 2014).

Na závěr bychom se ještě vrátili k hodnocení dotazníku. Z výpovědí respondentů vyplývá, že některé položky škál MVS a NEP lze *interpretovat dvěma způsoby*. Díky tomu se respondenti mohou rozhodnout pro zvolení zcela jiné odpovědi. Zároveň poukazují na značnou *složitost formulací*. Nejproblematictější položkou se ukázalo tvrzení: „*Lidé byli stvořeni, aby vládli nad zbytkem přírody*“, kde jsme nešťastně použili doslovný překlad z angličtiny, a respondenti tak mohli vyjádřit nesouhlas k tomu, že „*lidé byli stvořeni*“. Respondenti by rovněž uvítali volné komentáře ke zdůvodnění odpovědí. Dotazník také posloužil jako inspirace k zamyšlení a podnítil diskusi na téma ochrany životního

prostředí. Z toho usuzujeme, že by v určité úpravě mohl sloužit dále jako metodický materiál v oblasti vzdělávání.

Limity práce

Jeden z limitů výzkumu bychom viděli za slabou reprezentativností výzkumného souboru. Ačkoliv považujeme počet respondentů jako celku za velmi uspokojivý, po rozřazení probandů do jednotlivých skupin došlo k nejednotnému zastoupení v každé skupině. Do nereprezentativnosti souboru zahrnujeme také nutnost sbírat data u mladých pracujících prostřednictvím metody sněhové koule, jelikož tato skupina mladých netvoří na sociálních sítích žádné specifické uskupení, kde by se lidé se statutem zaměstnance shromažďovali oproti mladým se statutem studenta. Na zkreslení výsledků mohla mít vliv i motivace respondentů, jelikož téma mohlo zaujmout specifickou skupinu lidí, např. právě ty, kteří se zajímají o environmentální problematiku.

Další limit práce připisujeme metodám a znění položek jako takových. Ačkoliv jsme se snažili pečlivě dodržet původní význam tvrzení v anglickém jazyce, k čemuž nám dopomohla i pilotní studie, formulace některých položek vyznívala pro respondenty nejednoznačně. Pochopit je tak mohli z různého úhlu pohledu, což naznačuje i získaná zpětná vazba k dotazníku. U nepochopení tvrzení se odrážela i celková složitost znění položek převážně ve škálách MVS a NEP.

Škála GEB přináší rovněž svá úskalí. Výsledek nízké vnitřní konzistence ukazuje na slabou reliabilitu metody, což můžeme přičítat důsledku vytvoření některých položek na základě vlastní formulace. Upravená škála GEB je tedy značně nespolehlivá. Zároveň zde mohlo docházet ke zkreslení dat při zvolení vhodné odpovědi, neboť sebe-výpovědi o vlastním chování mohou ovlivňovat respondenty k tomu, aby se prezentovali jinak, než se ve skutečném životě chovají. K pravdivosti odpovědí bychom tedy měli zůstat obezřetní.

Přínosy práce

Díky zpětné vazbě respondentů se nám zdá důležité zmínit, že dotazník může sloužit sám o sobě jako podnětný materiál pro první kontakt s tímto tématem. Respondenta může vést k reflexi jeho vlastního chování a k zamyšlení se nad otázkami, nad kterými třeba předtím nikdy nepřemýšlel. Dotazník by tak mohl být využíván pro metodické vzdělávací účely.

Jako velký přínos práce vnímáme zpracování dat na souboru mladých pracujících, kteří bývají často z výzkumů vynecháváni vzhledem k jejich nesnadné dostupnosti. Díky porovnání skupin studentů a mladých pracujících jsme zároveň došli k přesvědčení, že data nalezená u studentů se dají v některých oblastech zobecnit na celou populaci mladých (Arnett, 2000), neboť rozdíly s mladými pracujícími téměř nevykazují.

Doporučení pro další výzkum

K dalšímu zkoumání vlivu materialismu na ekologické chování se nám zdá vhodné rozdělit projevy chování do určitých oblastí, např. šetření s energiemi, neplýtvání atd. Do první kategorie by spadaly tedy takové projevy chování, které přináší primární zisk pro jedince (např. ve formě ušetřených financí) a sekundárně podporují ohleduplnost k životnímu prostředí. Druhá kategorie chování by pak mohla obsahovat takové prvky chování, ke kterým je zapotřebí vynaložit určité úsilí, omezení a přizpůsobení se. První kategorie chování by přinášela uspokojení spíše aktuálních potřeb po zisku, druhá uspokojení potřeb, např. sociálních, potřeby vlastní hodnoty nebo osobního růstu.

Další výzkum by se mohl podrobněji zaměřovat přímo na skupinu mladých pracujících, kterou by bylo vhodné rozčlenit podle věku nebo délky působení v pracovním procesu. Vhodnou variantou by jistě bylo zaměření se na identitu vynořujících se dospělých a prozkoumání její spojitosti s pro-environmentálním chováním, neboť takové studie v českém prostředí schází. Zároveň bychom dalším výzkumníkům doporučili zkoumat ekologické chování přímým pozorováním, protože hodnocení vlastního chování může být značně zkreslené. V návaznosti na zpětnou vazbu by se další výzkum materialismu a vztahu člověka k životnímu prostředí mohl ubírat kvalitativní cestou, která by lépe objasnila příčiny, důvody či motivaci jedinců.

10 ZÁVĚR

Z výsledků našeho výzkumu je patrné, že vztah mezi materialistickými hodnotami a environmentálními postoji je velmi silný. Nalezena byla rovněž významná souvislost materialismu a pro-environmentálního chování. U obou těchto faktorů se ukazuje, že na ně působí materialismus nepříznivě. Zároveň se nám podařilo najít pozitivní souvislost mezi environmentálními postoji a pro-environmentálním chováním.

V rámci environmentálních postojů jsme nemohli přijmout náš úsudek o pevnějším vztahu studentů bez brigády k životnímu prostředí. Dále jsme objevili, že náš soubor vynořujících se dospělých se nevyznačuje významnými rozdíly v pro-environmentálním chování v porovnání skupin mladých pracujících a studentů bez brigády. Rovněž se nám nepotvrdil předpoklad, že mladí pracující budou více materialističtí než studenti v obou skupinách. Ani v porovnání skupin studentů s brigádou a studentů bez brigády jsme nenalezli významné rozdíly na škále materialismu. K posledním hypotézám o vlivu dosaženého vzdělání na environmentální postoje a ekologické chování jsme taktéž nenalezli výsledky, které by podpořily náš předpoklad. Prokázal se však vliv výše příjmu na materialistické hodnoty mladých pracujících.

V názorech respondentů na změnu chování jsme zjistili, že značná většina by na své okolí působila skrze vlastní příklad. Jako důležité vnímají získávání environmentálních znalostí a všeobecnou informovanost o problematice klimatických změn. Ze zpětné vazby se ukázalo, že položky v dotaznících MVS a NEP jsou často vícevýznamové nebo složitě formulované, což může zkreslovat výsledky. Celkově dotazník přispěl k zamyšlení se nad environmentální problematikou a nad chováním ve vztahu k životnímu prostředí.

11 SOUHRN

Tato bakalářská práce je věnována vztahu mezi materialismem, environmentálními postoji a chováním u mladých ve vynořující se dospělosti. Tematiku jsme rozdělili do 4 hlavních oblastí.

První kapitulu věnujeme popisu vývojové fáze mezi 18. a 26. rokem života. Předkládáme pohled českých vývojových psychologů, v práci se však držíme konceptu vynořující se dospělosti (Arnett, 2000). Jedním z podstatných znaků je hledání a budování vlastní identity, kterou blíže rozpracováváme, neboť má souvislost se vztahem k životnímu prostředí (Padilla-Walker, & Nelson, 2017). Věnujeme se dalším vývojovým úkolům, které jsou spojeny se sociální či ekonomickou oblastí, např. se vstupem do pracovního procesu.

V další kapitole se soustředíme na vztah jedince k životnímu prostředí a přírodě, což je doménou environmentální psychologie (Clayton, & Saunders, 2012). Blíže si charakterizujeme postoje a ekologické chování. Environmentální postoje jsou etické či estetické (Krajhanzl, 2014), specifické či obecné (Hines et al., 1986/1987), což může ovlivňovat výsledné odpovědi našich respondentů. Jsou vnímány jako prediktor pro-environmentálního chování, které je utvářeno vlivy vnějšími i vnitřními (Krajhanzl, 2014). Snažíme se zdůraznit, že pro-environmentální chování může mít různé projevy. V podkapitolách uvádíme mechanismy, které přispívají ke změnám chování. Rovněž se zabýváme postoji a chováním k životnímu prostředí obyvatelstva v České republice.

V kapitole třetí představujeme materialismus jako stále dominující proud v konzumní společnosti (Belk, 1985). Ukazujeme na jeho podstatu z psychologického pohledu, předkládáme negativní dopad, který má na různé oblasti našich životů (Kasser, 2016). Upozorňujeme na jeho úzkou spojitost s finančním zajištěním (Christopher et al., 2004). Dále se věnujeme utváření hodnot v životě člověka, které má vliv na jeho výsledné chování (Cakirpaloglu, 2009). Materialistické hodnoty dáváme do spojitosti s konzumním chováním a nadměrnou spotřebou, která stojí v opozici k chování ekologickému (Librová, 2003). I zde zmiňujeme možnost změny ve smýšlení zaměřeném na materialistické

hodnoty, k hodnotám trvalejším (Speth, 2008). V závěru uvádíme i kladný dopad materialismu na environmentální chování (Liobikienė et al., 2020).

V poslední kapitole věnujeme prostor výzkumům sjednocujícím výše popsaná témata. Předkládáme výzkumy dopadu materialismu na ekologické chování (Hurst et al., 2013; Liobikienė et al., 2020), ukazujeme postoje, vzdělání nebo finanční zabezpečení jako vlivné faktory podmiňující ekologické chování. Všimáme si odlišností mezi veřejností a studenty, na něž je většina výzkumů zaměřena. V České republice se pak studie věnují jednotlivým tématům zvlášť.

V části empirické jsme náš zájem zacílili na zjištění souvislostí a rozdílů mezi materialismem, environmentálními postoji a chováním u mladých ve vnořující se dospělosti ve věku 18-26 let. Zajímalo nás srovnání mezi studenty s brigádou, bez brigády a mladými pracujícími. Dále jsme zkoumali názory respondentů na možnou změnu v chování k životnímu prostředí a zpětnou vazbu na celkový dotazník.

Pro výzkum jsme zvolili kvantitativní design s využitím statistických metod k analýze výsledků. Otevřené výpovědi jsme analyzovali kvalitativně. Před oficiálním sběrem dat proběhla pilotní studie. Sběr dat probíhal online pomocí dotazníkového šetření. Do výzkumu byly zařazeny tři metody: upravená škála GEB, NEP a dotazník MVS. K otestování našich záměrů jsme vytvořili 11 hypotéz. Výsledná data byla testována na 249 respondentech, z nichž většinu tvořily ženy (N = 151). Každá hypotéza byla testována na odlišném počtu respondentů podle dopředu vytvořených skupin mladých pracujících (N = 65), studentů s brigádou (N = 108) a studentů bez brigády (N = 76). K výpočtům jsme využili statistické testy, konk. t-test pro dva nezávislé výběry, Pearsonův korelační koeficient, Mann – Whitneyův U test a Spearmanův korelační koeficient. Před samotnými výpočty jsme provedli faktorovou analýzu a položkovou analýzu jednotlivých škál.

Z výsledků je patrné, že souvislost mezi materialismem a environmentálními postoji existuje, výsledná hodnota navíc poukázala na negativní korelaci. Ke stejným závěrům jsme došli i u souvislosti materialismu s ekologickým chováním, kde se taktéž projevila negativní korelace. Silnou pozitivní vazbu výsledky ukázaly i mezi environmentálními postoji a chováním k životnímu prostředí. Nepotvrdil se nám předpoklad, že studenti bez brigády se vykazují přívětivějšími postoji k životnímu prostředí než mladí pracující. Očekávali jsme, že nalezneme rozdíl mezi pro-environmentálním chováním u mladých pracujících a studentů bez brigády. Ani tento

předpoklad jsme však nemohli potvrdit. V rámci zaměření na materialismus jsme porovnávali výsledky mezi jednotlivými skupinami respondentů dle jejich statusu. Mezi žádnou skupinou jsme nenalezli signifikantní výsledky. Tyto nepotvrzené předpoklady mohou být důsledkem nevhodného dělení skupin nebo nízkého počtu respondentů. Vzhledem k nalezení nepatrných rozdílů mezi skupinami se lze domnívat, že výsledky by se daly zobecnit v rámci těchto skupin vynořujících se dospělých, k čemuž je však nutné provést další studie. Kladný vliv dosaženého vzdělání na environmentální postoje a pro-environmentální chování se nám taktéž nepodařilo prokázat, což může být způsobeno nízkou heterogenitou výzkumného souboru. Nakonec se ukázalo, že čím více jsou mladí pracující materialističtější zaměření, tím vyšší je jejich příjem.

Z průzkumu ohledně názorů na změnu chování směrem k ekologicky zodpovědnému vzešla fakta, že nejvíce by respondenti dávali příklad okolí svým vlastním zodpovědným chování k životnímu prostředí. Snažili by se zvýšit jejich informovanost a zájem o diskuse k problematice ochrany životního prostředí. Rovněž by cílili na projekci dokumentů či ukázkou konkrétních projevů klimatických změn v přírodě.

Ve zpětné vazbě na dotazník jsme zjistili, že některé položky MVS a škály NEP byly složité nebo dvojznačně formulované, a respondenti tak mohli nesprávně interpretovat tvrzení a zkreslit tím výsledná data. Dotazník mimo jiné přispěl jako metodický materiál k zamyšlení se nad vlastním jednáním ve vztahu k životnímu prostředí.

V závěru lze konstatovat, že k proměně chování ve společnosti vzhledem k životnímu prostředí může generace vynořujících se dospělých výrazně napomoci. Odklonem od převládajícího myšlenkového paradigmatu konzumní společnosti k hodnotám trvalejším podporujícím environmentální zodpovědnost, by mohla zajistit proměnu společnosti skrze svůj vlastní příklad chování. Naší prací jsme alespoň částečně přispěli k rozšíření povědomí o problematice životního prostředí ve vztahu k hodnotám mladých. Zároveň jsme se zasadili o propojení tematiky materialismu a vztahu jedince k životnímu prostředí z pohledu psychologie v českém prostředí.

LITERATURA

1. Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50(2), 179-211. doi:10.1016/0749-5978(91)90020-T
2. Ajzen, I., & Fishbein, M. (1977). Attitude-behavior relations: A theoretical analysis and review of empirical research. *Psychological Bulletin*, 84(5), 888–918. doi:10.1037/0033-2909.84.5.888
3. Ajzen, I. (2005). *Attitudes, personality and behavior* (2nd ed.). Maidenhead: Open University Press.
4. Allport, G. W. (2004). *O povaze předsudků*. Praha: Prostor.
5. Ariely, D. (2009). *Jak drahé je zdarma: proč chytrí lidé přijímají špatná rozhodnutí: iracionální faktory v ekonomice i v životě*. Praha: Práh.
6. Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480. doi:10.1037/0003-066X.55.5.469
7. Arnett, J. J. (2015). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties* (2nd ed.). *Oxford University Press*. doi:10.1093/oxfordhb/9780199795574.013.9
8. Bamberg, S., & Möser, G. (2007). Twenty years after Hines, Hungerford, and Tomera: A new meta-analysis of psycho-social determinants of pro-environmental behaviour. *Journal of Environmental Psychology*, 27(1), 14–25. doi:10.1016/j.jenvp.2006.12.002
9. Bauman, Z. (1999). *Globalizace: důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta.
10. Bearden, W. O., & Etzel, M. J. (1982). Reference Group Influence on Product and Brand Purchase Decisions. *Journal of Consumer Research*, 9(2), 183–194. doi:10.1086/208911
11. Beggan, J. K. (1992). On the social nature of nonsocial perception: The mere ownership effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(2), 229–237. doi:10.1037/0022-3514.62.2.229
12. Belk, R. W. (1984). Three Scales to Measure Constructs Related to Materialism: Reliability, Validity, and Relationships to Measures of Happiness. *Advances in Consumer Research*, 11(1), 291-297. Získáno 25. ledna 2020 z <https://www.acrwebsite.org/volumes/6260>
13. Belk, R. W. (1985). Materialism: Trait Aspects of Living in the Material World. *Journal of Consumer Research*, 12(3), 265. doi:10.1086/208515
14. Blatný, M. (2016). *Psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Karolinum.

15. Breckler, S. J. (1984). Empirical validation of affect, behavior, and cognition as distinct components of attitude. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47, 1191–1205. doi:10.1037/0022–3514.47.6.1191
16. Burroughs, J. E., & Rindfleisch, A. (2002). Materialism and Well-Being: A Conflicting Values Perspective. *Journal of Consumer Research*, 29(3), 348–370. doi:10.1086/344429
17. Cakirpaloglu, P. (2009). *Psychologie hodnot* (2., dopl. a přeprac. vyd). Olomouc: Univerzita Palackého.
18. Carmon, Z., & Ariely, D. (2000). Focusing on the Forgone: How Value Can Appear So Different to Buyers and Sellers. *Journal of Consumer Research*, 27(3), 360–370. doi:10.1086/317590
19. Clayton, S., & Opatow, S. (2003). *Identity and the natural environment: The psychological significance of nature*. (S. Clayton & S. Opatow, Eds.). Cambridge, MA: MIT Press.
Získáno z
<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,url,uid&db=psyh&AN=2004-14744-000&lang=cs&site=eds-live>
20. Clayton, S., & Saunders, C. (2012). *Introduction: Environmental and Conservation Psychology*. In *The Oxford Handbook of Environmental and Conservation Psychology*: Oxford University. Získáno 2. února 2020 z <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199733026.001.0001/oxfordhb-9780199733026-e-1>.
21. Dittmar, H. (2007). *Consumer culture, identity and well-being: The search for the 'good life' and the 'body perfect'*. Psychology Press.
22. Dunlap, R. E., Van Liere, K. D., Mertig, A. G., & Jones, R. E. (2000). Measuring Endorsement of the New Ecological Paradigm: A Revised NEP Scale. *Journal of Social Issues*, 56(3), 425–442. doi:10.1111/0022-4537.00176
23. Durning, A. T., & Durning, A. B. (1992). *How much is enough?: the consumer society and the future of the earth*. WW Norton & Company.
24. Encyklika Laudato si' papeže Františka o péči o společný domov: 24. května 2015. (2015). Praha: Paulínky.
25. Erikson, E. H. (2015). *Životní cyklus rozšířený a dokončený: devět věků člověka*. Praha: Portál.
26. Evers, U., Gruner, R. L., Sneddon, J., & Lee, J. A. (2018). Exploring materialism and frugality in determining product end-use consumption behaviors. *Psychology & Marketing*, 35(12), 948–956. doi:10.1002/mar.21147

27. Fabiánová, H. (2004). Psychologické aspekty dobrovolné skromnosti. (Diplomová práce). Univerzita Karlova v Praze.
28. Felix, R., & Almaguer, J. (2019). Nourish what you own: Psychological ownership, materialism and pro-environmental behavioral intentions. *The Journal of Consumer Marketing*, 37(1), 82-91. doi:org/10.1108/JCM-10-2017-2417
29. Ferjenčík, J. (2010). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši* (2. vyd). Praha: Portál.
30. Frič, P. (1996). Postoje obyvatel ČR a SR k problému životního prostředí. *Sociologický časopis*, 32, 353-360. Získáno 12. ledna 2020 z https://www.jstor.org/stable/41131226?seq=2#metadata_info_tab_contents
31. Fromm, E. (2014). *Mít, nebo být?* (2. vyd.). Praha: Aurora.
32. Fuchs, J. (2002). *Filosofie*. Praha: Krystal OP.
33. Hadler, M., & Wohlkönig, P. (2012). Environmental Behaviours in the Czech Republic Austria and Germany between 1993 and 2010: Macro-Level Trends and Individual Level Determinants Compared. *Sociologický časopis*, 48(3), 467-492. Získáno 27. ledna 2020 z <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=sih&AN=79243395&lang=cs&site=ehost-live>
34. Hartl, P., & Hartlová, H. (2015). *Psychologický slovník* (Třetí, aktualizované vydání). Praha: Portál.
35. Hines, J. M., Hungerford, H. R., & Tomera, A. N. (1986/1987). Analysis and Synthesis of Research on Responsible Environmental Behavior: A Meta-Analysis. *The Journal of Environmental Education*, 18(2), 1–8. doi:10.1080/00958964.1987.9943482
36. Hurst, M., Dittmar, H., Bond, R., & Kasser, T. (2013). The relationship between materialistic values and environmental attitudes and behaviors: a meta-analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 36, 257–269. doi:10.1016/j.jenvp.2013.09.003
37. Chenoweth, R. E., & Gobster, P. H. (1990). The Nature and Ecology of Aesthetic Experiences in the Landscape. *Landscape Journal*, 9(1), 1–8. doi:10.3368/lj.9.1.1
38. Christopher, A. N., Marek, P., & Carroll, S. M. (2004). Materialism and attitudes toward money: An exploratory investigation. *Individual Differences Research*, 2(2), 109–117. doi: 10.3368/lj.9.1.1
39. Inglehart, R. (1981). Post-materialism in an environment of insecurity. *American Political Science Review*, 75(4), 880-900. doi:10.2307/1962290

40. Jureček, M. (2019). *Srovnání a přenos materialistické hodnotové orientace a pro-environmentálního chování mezi generacemi X a Y*. (Bakalářská diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
41. Kaiser, F. G. (1998). A general measure of ecological behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 28(5), 395–422. doi:10.1111/j.1559-1816.1998.tb01712.x
42. Kaiser, F. G., Ranney, M., Hartig, T., & Bowler, P. A. (1999). Ecological behavior, environmental attitude, and feelings of responsibility for the environment. *European Psychologist*, 4(2), 59–74. doi:10.1027//1016-9040.4.2.59
43. Kalamas, M., Cleveland, M., & Laroche, M. (2014). Pro-environmental behaviors for thee but not for me: Green giants, green Gods, and external environmental locus of control. *Journal of Business Research*, 67(2), 12–22. doi:10.1016/j.jbusres.2013.03.007
44. Kasser, T. (2002). *The high price of materialism*. MIT press.
45. Kasser, T. (2016). Materialistic Values and Goals. *Annual Review of Psychology*, 67(1), 489–514. doi:10.1146/annurev-psych-122414-033344
46. Kasser, T., & Ryan, R. M. (1996). Further examining the American dream: Differential correlates of intrinsic and extrinsic goals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22, 280-287. doi:10.1177/0146167296223006
47. Kasser, T., Rosenblum, K., Sameroff, A., Deci, E., Niemiec, C., Ryan, R., ... Hawks, S. (2014). Changes in materialism, changes in psychological well-being: Evidence from three longitudinal studies and an intervention experiment. *Motivation & Emotion*, 38(1), 1–22. doi:10.1007/s11031-013-9371-4
48. Kemmelmeier, M., Król, G., & Kim, Y. H. (2002). Values, Economics, and Proenvironmental Attitudes in 22 Societies. *Cross-Cultural Research*, 36(3), 256–285. doi:10.1177/10697102036003004
49. Kilbourne, W., & Pickett, G. (2008). How materialism affects environmental beliefs, concern, and environmentally responsible behavior. *Journal of Business Research*, 61(9), 885–893. doi:10.1016/j.jbusres.2007.09.016
50. Kormos, C., & Gifford, R. (2014). The validity of self-report measures of proenvironmental behavior: A meta-analytic review. *Journal of Environmental Psychology*, 40, 359–371. doi:10.1016/j.jenvp.2014.09.003
51. Krajhanzl, J. (2009). Čím je ovlivňování environmentální chování lidí?. In: kol. *Člověk + příroda = udržitelnost?: Texty o proměně vztahů lidí k přírodě, environmentální výchově a udržitelnosti*. 45-51. Praha: Zelený kruh.

52. Krajhanzl, J. (2014). *Psychologie vztahu k přírodě a životnímu prostředí: pět charakteristik, ve kterých se lidé liší*. Brno: Lipka – školské zařízení pro environmentální vzdělávání ve spolupráci s Masarykovou univerzitou.
53. Krajhanzl, J., Chabada, T., & Svobodová, R. (2018). *Vztah české veřejnosti k přírodě a životnímu prostředí: reprezentativní studie veřejného mínění*. Brno: Masarykova univerzita.
54. Krajhanzl, J., Chabada, T., Svobodová, R., Lechnerová, Z., Špaček, O., Skalík, J., & Čada, K. (2015). *Česká veřejnost a změna klimatu 2015. Zpráva z výzkumu na reprezentativním vzorku české populace*. Katedra environmentálních studií FSS MU. Získáno 24. ledna 2020 z http://www.zelenykruh.cz/wp-content/uploads/2015/07/Enviro_angazovanost.pdf
55. Lee, P. S., Sung, Y. H., Wu, C. C., Ho, L. C., & Chiou, W. B. (2020). Using Episodic Future Thinking to Pre-Experience Climate Change Increases Pro-Environmental Behavior. *Environment and Behavior*, 52(1), 60–81. doi:10.1177/0013916518790590
56. Leiserowitz, A. A., & Fernandez, L. O. (2008). *Toward a New Consciousness: Values to Sustain Human and Natural Communities* (4th ed.). Yale School of Forestry & Environmental Studies.
57. Lemrová, S., Reiterová, E., Fatěnová, R., Lemr, K., & Tang, T. (2014). Money is Power: Monetary Intelligence-Love of Money and Temptation of Materialism Among Czech University Students. *Journal of Business Ethics*, 125(2), 329–348. doi:10.1007/s10551-013-1915-8
58. Librová, H. (1994). *Pestří a zelení: (kapitoly o dobrovolné skromnosti)*. Brno: Veronica.
59. Librová, H. (2003). *Vlažní a váhaví: (kapitoly o ekologickém luxusu)* (1. vyd.). Brno: Nakladatelství Doplněk.
60. Liobikienė, G., Liobikas, J., Brizga, J., & Juknys, R. (2020). Materialistic values impact on pro-environmental behavior: The case of transition country as Lithuania. *Journal of Cleaner Production*, 244. doi:10.1016/j.jclepro.2019.118859
61. Macek, P. (2003). *Adolescence: Druhé, upravené vydání*. Praha: Portál.
62. Maki, A., & Rothman, A. J. (2016). Understanding proenvironmental intentions and behaviors: The importance of considering both the behavior setting and the type of behavior. *The Journal of Social Psychology*, 157(5), 517–531. doi:10.1080/00224545.2016.1215968
63. Maslow, A. H. (2014). *O psychologii bytí*. Praha: Portál.
64. Matsuba, M. K., Pratt, M. W., Norris, J. E., Mohle, E., Alisat, S., & McAdams, D. P. (2012). Environmentalism as a Context for Expressing Identity and Generativity: Patterns

- Among Activists and Uninvolved Youth and Midlife Adults. *Journal of Personality*, 80(4), 1091–1115. doi:10.1111/j.1467-6494.2012.00765.x
65. Milfont, T. L., & Duckitt, J. (2010). The environmental attitudes inventory: A valid and reliable measure to assess the structure of environmental attitudes. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 80–94. doi:10.1016/j.jenvp.2009.09.001
66. Moldan, B., & Krajhanzl, J. (2009). Předmluva k českému vydání. In Winter, D. D. N., & Koger, S. M., *Psychologie environmentálních problémů*. Praha: Portál.
67. Myers, D. G. (2016). *Sociální psychologie*. Brno: Edika.
68. Nakonečný, M. (2009). *Sociální psychologie* (Vyd. 2., rozš. a přeprac.). Praha: Academia.
69. Ortega-Egea, J. M., García-de-Frutos, N., & Antolín-López, R. (2014). Why Do Some People Do “More” to Mitigate Climate Change than Others? Exploring Heterogeneity in Psycho-Social Associations. *PLoS ONE*, 9(9), 1–17. doi:10.1371/journal.pone.0106645
70. Osbaldiston, R., & Schott, J. P. (2011). Environmental Sustainability and Behavioral Science. *Environment and Behavior*, 44(2), 257–299. doi:10.1177/0013916511402673
71. Otto, S., Evans, G. W., Moon, M. J., & Kaiser, F. G. (2019). The development of children’s environmental attitude and behavior. *Global Environmental Change Part A: Human & Policy Dimensions*, 58, doi:10.1016/j.gloenvcha.2019.101947
72. Padilla-Walker, L. M., & Nelson, L. J. (Ed.). (2017). *Flourishing in emerging adulthood: Positive development during the third decade of life*. Oxford University Press.
73. Reber, E. S., & Reber, A. S. (2001). *The Penguin dictionary of psychology* (3rd ed.). London: Penguin Books.
74. Richins, M. L. (2004). The material values scale: Measurement properties and development of a short form. *Journal of Consumer Research*, 31(1), 209–219. doi:10.1086/383436
75. Richins, M. L., & Dawson, S. (1992). A Consumer Values Orientation for Materialism and Its Measurement: Scale Development and Validation. *Journal of Consumer Research*, 19(3), 303–316. doi:10.1086/209304
76. Roberts, J. A., & Bacon, D. R. (1997). Exploring the Subtle Relationships between Environmental Concern and Ecologically Conscious Consumer Behavior. *Journal of Business Research*, 40(1), 79–89. doi:10.1016/S0148-2963(96)00280-9
77. Říčan, P. (2014). *Cesta životem. Vývojová psychologie*. Praha: Portál.
78. Shalit, E. (2017). *Cyklus života: témata a příběhy životní cesty*. Praha: Portál.
79. Sherif, M. (1936). *The psychology of social norms*.

80. Schultz, P. W., & Kaiser, F. G. (2012). *Promoting Pro-Environmental Behavior*. In Clayton, S. D. (Ed.), *The Oxford Handbook of Environmental and Conservation Psychology*. New York: Oxford University Press. Získáno 2. února 2020 z <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199733026.001.0001/oxfordhb-9780199733026-e-1>
81. Speth, J. (2008). Forewood. In Leiserowitz, A. A., & Fernandez, L. O., *Toward a New Consciousness: Values to Sustain Human and Natural Communities* (4th ed.). Yale School of Forestry & Environmental Studies, 5-11.
82. Tang, Y. E., & Hirsch, C. (2018). Going green to be morally clean: An examination of environmental behavior among materialistic consumers. *Psychology & Marketing*, 35(11), 845–862. doi:10.1002/mar.21139
83. Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie. Proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál.
84. Wang, J., Geng, L., Schultz, P. W., & Zhou, K. (2017). Mindfulness Increases the Belief in Climate Change: The Mediating Role of Connectedness With Nature. *Environment and Behavior*, 51(1), 3–23. doi:10.1177/0013916517738036
85. Winter, D. D. N., & Koger, S. M. (2009). *Psychologie environmentálních problémů*. Praha: Portál.
86. Wray-Lake, L., Flanagan, C. A., & Osgood, D. W. (2010). Examining trends in adolescent environmental attitudes, beliefs, and behaviors across three decades. *Environment and Behavior*, 42(1), 61–85. doi:10.1177/0013916509335163

PŘÍLOHY

Seznam příloh:

1. Abstrakt v českém jazyce
2. Abstrakt v anglickém jazyce
3. Ukázka položek dotazníku
4. Zadání bakalářské práce

Příloha č. 1: Abstrakt bakalářské diplomové práce v českém jazyce

ABSTRAKT BAKALÁŘSKÉ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Materialistická hodnotová orientace a vztah k životnímu prostředí u vynořujících se dospělých

Autor práce: Vendula Říčařová

Vedoucí práce: Mgr. Lucie Viktorová, PhD.

Počet stran a znaků: 78 stran, 147 842

Počet příloh: 4

Počet titulů použité literatury: 86

Abstrakt:

Bakalářská práce se zaměřuje na materialistické hodnoty jedince a jeho vztah k životnímu prostředí v období vynořující se dospělosti. Popsáno je vývojové období mladých ve věku 18–26 let. Vztah člověka k životnímu prostředí je specifikován na environmentální postoje a pro-environmentální chování. Materialistické hodnoty jsou umístěny do spojitosti se soudobou konzumní společností. Výzkumný záměr zkoumá souvislosti ve vztahu materialismu k environmentálním postojům a ekologickému chování, dále hledá rozdíly v ekologickém chování, postojích a materialismu napříč skupinami mladých pracujících a studentů. Kvantitativní design práce umožnil sběr dat pomocí online dotazníkového šetření. Do dotazníku byly zařazeny: škála měřící materialismus (MVS), škála NEP na zkoumání postojů a upravená verze GEB škály ke zkoumání chování. Výsledky poukazují na silný vztah mezi materialismem a environmentálními postoji i pro-environmentálním chováním. Environmentální postoje pozitivně ovlivňují ekologické chování. Materialističtí mladí pracující disponují vyšším příjmem. U materialismu nebyly zjištěny významné rozdíly napříč skupinami studentů a mladých pracujících.

Klíčová slova: materialismus, environmentální postoje, pro-environmentální chování, environmentální psychologie, vynořující se dospělost (mladí dospělí 18–26)

Příloha č. 2: Abstrakt bakalářské diplomové práce v anglickém jazyce

ABSTRACT OF THE BACHELOR THESIS

Title: Materialistic value orientation and relationship toward the environment of emerging adults

Author: Vendula Říčařová

Supervisor: Mgr. Lucie Viktorová, Ph.D.

Number of pages: 78 p., 147 842

Number of appendices: 4

Number of references: 86

Abstrakt:

The bachelor thesis focuses on the materialistic values of an individual and its relation to the environment in the period of emerging adulthood. The developmental period of young people aged 18-26 is described. The human relationship to the environment is specified for environmental attitudes and pro-environmental behavior. Materialistic values are placed in connection with contemporary consumer society. The research plan examines the links between materialism and environmental attitudes and ecological behavior, as well as finding differences in ecological behavior, attitudes and materialism across young groups of workers and students. The quantitative design of the work enabled the collection of data using an online questionnaire survey. The questionnaire included the Materialism Questionnaire (MVS), the NEP Scale for attitudes, and the modified version of the GEB Scale for behavior. The results point to a strong relationship between materialism and environmental attitudes as well as pro-environmental behavior. Environmental attitudes positively influence ecological behavior. Materialistic young workers have a higher income. There were no significant differences in materialism across groups of students and young workers.

Key words: materialism, environmental attitudes, proenvironmental behavior, environmental (conservation) psychology, emerging adulthood (young adults 18–26)

Příloha č. 3: Ukázka položek dotazníku

DOTAZNÍK HODNOTOVÉ ORIENTACE A VZTAHU JEDINCE K ŽIVOTNÍMU PROSTŘEDÍ

Část A: Sociodemografické otázky

1. Pohlaví
2. Věk
3. Brigáda/zaměstnanec/jiné
4. Vzdělání
5. Oblast bydliště
6. Vesnice/město
7. Čistý příjem
8. Děti

Část B: Škála obecného ekologického chování (GEB)

9. Nakupuji potraviny ve vratných nádobách, nebo si nosím vlastní nádoby.
10. Kupuji balenou vodu.
11. Po jídle vyhazuji zbytky.
12. Nakupuji hlavně regionální potraviny.
13. Nechávám zapnutý počítač či televizi, i když u nich zrovna nesedím.
14. Na úklid využívám prostředky šetrné k přírodě (např. ocet, jedlá soda, prostředky označené jako 'Ekologicky šetrné výrobky', apod.).
15. Své oblečení pravidelně třídím a dávám pryč.
16. Sleduji slevové akce a podle nich nakupuji.
17. Pokud je to možné, při cestování po okolí (okolo 15 km) používám veřejnou dopravu, jedu na kole nebo jdu pěšky.
18. S přáteli hovořím o problémech spojených s životním prostředím.
19. Za poslední rok jsem se aktivně zapojil/a do akcí podporující životní prostředí.

Část C: Škála materialistických hodnot (MVS)

20. Obdivuji lidi, kteří vlastní drahé domy, auta a oblečení.
21. Zisk materiálních statků patří k nejdůležitějším životním úspěchům.
22. Množství majetku neberu jako důkaz úspěchu druhých lidí.
23. Věci, které vlastním, hodně vypovídají o tom, jak se mi v životě daří.
24. Rád vlastním věci, které na druhé lidi udělají dojem.

25. Nevěnuji moc pozornosti hmotnému majetku, který vlastní druzí lidé.
26. Obvykle nakupuji pouze věci, které potřebuji.
27. Co se týká majetku, snažím se udržovat svůj život prostý.
28. Věci, které vlastním, pro mě nejsou tak důležité.
29. Rád utrácím peníze za věci, které nejsou praktické.
30. Nakupování věcí mi dělá velkou radost.
31. Ve svém životě si potrpím na luxus.
32. Na materiální věci kladu menší důraz než většina lidí, které znám.
33. Mám všechny věci, které opravdu potřebuji, abych si mohl/a užívat život.
34. Můj život by byl lepší, kdybych vlastnil/a některé věci, které nemám.
35. Nebyl/a bych o nic šťastnější, kdybych vlastnil/a hezčí věci.
36. Byl/a bych šťastnější, kdybych si mohl/a dovolit koupit více věcí.
37. Někdy mi docela vadí, že si nemohu koupit všechny věci, které bych chtěl/a.

Část D: Škála nového ekologického paradigmatu (NEP)

38. Počet obyvatel se blíží k limitu, který země může uživit.
39. Lidé mají právo upravovat přírodu tak, aby vyhovovala jejich potřebám.
40. Lidský zásah do přírody často vede ke katastrofálním důsledkům.
41. Díky lidské vynalézavosti máme zaručeno, že naše planeta bude obyvatelná i nadále.
42. Lidé vážně zneužívají životní prostředí.
43. Země nabízí spoustu přírodních zdrojů, musíme se jen naučit, jak je využít.
44. Rostliny a zvířata mají stejné právo existovat jako člověk.
45. Rovnováha v přírodě je tak silná, aby zvládla dopady činností moderní průmyslové společnosti.
46. I přes své schopnosti jsou lidé stále podřízeni zákonům přírody.
47. Takzvaná "ekologická krize", které lidstvo čelí, se přehnaně zveličuje.
48. Země je jako kosmická loď s omezeným prostorem a zdroji.
49. Lidé byli stvořeni, aby vládli nad zbytkem přírody.
50. Rovnováha v přírodě je velmi křehká a snadno narušitelná.
51. Lidé nakonec pochopí, jak svět přírody funguje, a budou schopni ho mít pod kontrolou.
52. Pokud vše bude pokračovat stejným směrem, brzy se dočkáme velké ekologické katastrofy.

Příloha č. 4: Zadání bakalářské práce

(PODKLAD PRO ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE STUDENTA)